

Kuch – bilim va tafakkurda

Ma'rifat

1931-yildan chiqa boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2021-yil 12-may, chorshanba № 19 (9344)

Xalq ziyolilari gazetasi

Uzoq viloyatga safar qildim. Quvvatlashni unutmangim uchun telefonim yarim yo'lga yetmasdan o'chib qoldi. Bozorda bolasini yo'qotib qo'ygan onaday har soniyada bezovta bo'laveraman. Tarki odat — amrimahol.

Cho'ntagimdagi hushidan ayirilgan "do'stim"ning yuzini siypalayman, "tur-e, oshna" deganday, u yer-bu yerini turtaman. U ham "ko'zlarini" erinib ochadi-yu, yana "uyqu"ga ketadi. Xullas, safar ham safar bo'ldi. Uyga qaytgach, xonadoshlarning salomiga ham yarimta alik olib, telefonimni quvvatlashga shoshildim. Xuddi suv yo'lga qadalib qolgan xas uyumini turtib yuborgandek, internetga

tog'ri-notog'ri, aralash-quralash xabarlar. Ijtimoiy tarmoqlar lentasi uzra halloslab yugurgancha "o'z zamonim"ga yetib olishga tirishaman. Yo'l-yo'lakay

professional-da. Axborotga parallel ravishda odatiy narsalarga yangicha yondashadigan, muamrolarni o'zgacha hal etadigan, vaziyatga boshqacha nazar bilan qaraydigan, kreativ fikrga ega jurnalistlarga ham kundankun ehtiyoj ortmoqda.

Mushitariylarimiz orasida ushbu kasbni tanlashni niyat qilganlar ham topiladi. Ularda "Xo'sh, bunda bizga yordam beradigan biror qo'llanma bormi?" degan savol tug'ilgan bo'lsa, ajab emas. Albatta, bor. Yaqinda Yulduz Ortiqovanning "Mumtoz so'z" nashriyoti tomonidan chop etilgan "Jurnalistikada kreativ fikrlash" nomli qo'llanmasi bu yo'lga sizga yaxshi ko'makchi bo'ladi.

Unda kreativ fikrlashning nazariy asoslari ilm-fan, san'at va ijodiy jarayonlarda tutgan o'rni misolida tahlil qilingan. Qo'llanmada kreativ fikrlash jarayonidagi psixologik o'zgarishlar haqida ma'lumotlar, turli yo'nalishlar nazariyasi borasida tushunchalar hamda ularni jurnalistika amaliyotida qo'llash bo'yicha usullar ham taqdim etilgan. Qo'llanma jurnalistika ixtisosligi bo'yicha oliy ta'lim muassasalari talabalari, soha mutaxassislari hamda mavzuga qiziqqan barcha kitobxonlarga mo'ljallangan. Ko'p eshitgandan ko'ra, bir marta o'qib ko'rgan ma'qul. O'qing, o'rganing, kreativ fikrlashni bugundan boshlang!

Humoyun QUVONDIQOV

Mening laqabim "Anavi". Majlislarda jamoa manfaatlariga zid masala yoki ortiqcha bosim sezsam, darrov mikrofonni beruxsat olib, rahbarlarning yuziga "suv sepib", sergaklantirgim keladi. Nima qilay, jamoadagi 70 juft nigoh "Siz gapiring" deb qo'ymasa?! Keskir gapirgan xodim kimgayam yoqardi?! Shungami, oxirgi paytlarda yig'ilishlarga chaqirmay qo'yishdi. Maosh yo'lda to'kilmay ro'z'orga yetib borsa, qanday soz! Rahbarlar orqamdan "anavi" deyishini bilaman. Indamay qo'ya qolaman.

Nafisa ORTIQOVA

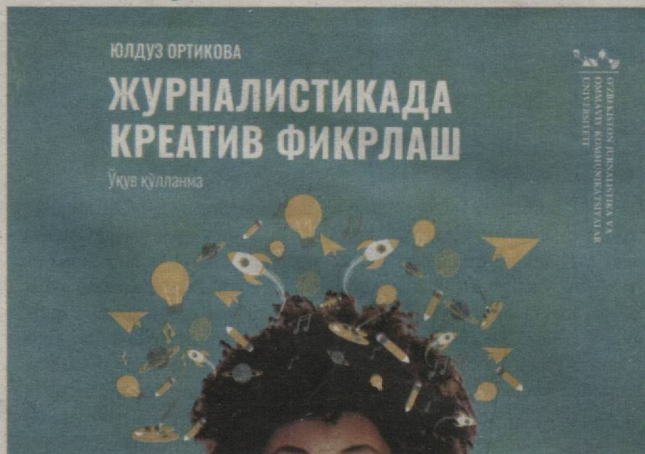
Yoshim 52 da. Attestatsiyadan 80 ball bilan oliy toifaga o'tdim. Buning ortida juda ko'p mehnat bor. Ammo bu testlar, tanlovlar, diplom-u sertifikatlarning hech biri bir soatlik darsimning qimmatini belgilamaydi. Faqat o'quvchilarimning meni sevishi, hurmat qilishi mehnatimning samarasi — mening haqiqiy bahoyimdir. Buni faqat o'quvchigina ko'rsata oladi. Shuning uchun har bir darsimni ularning bahosi bilan o'lchayman, boshqasi men uchun halol emas, yoshligimdayoq tanlovlardan hafsalam pir bo'lgan.

Gulbahor BERDIYEVA

3 farzandim bor. Kattasi maktabda, keyingisi bog'chada ta'lim-tarbiya oladi. Kenjasi endi 1 yoshga to'ladi. Yetkazolmaganimdan kredit olganman. Endi ham ro'z'or xarajatlarini, ham kreditni qoplashim kerak. Orada bolalar kasal bo'ladi, bog'cha puli... Bu gal kreditni to'lamagandim, sudga berishdi. Bormadim, MIBga chiqaribdi, undirgani kelar ekan. Uyda ona-bola qo'yim bor. Shuni olib ketsa, ana hayot-u, mana hayot. O'zi, shartnoma asosida o'qiganman. Maktabda ish boshlaganimga 10 yil bo'ldi. Sharoitim yaxshilanish o'rmiga qiyinlashib, kamiga, asablarim tugamoqda.

B. KIMSANOVA

O'qidingizmi?

ulanishim bilan xabarlar shovullab kela boshladi. Ularni o'qirkanman, "Zamonlar osha" filmidagi o'rta asrlardan kelgan qahramonlar kabi his qildim o'z zimni. Qaysidir davlatga yangi prezident saylangan, dunyoning yana qay bir burchagidan urushning qo'lansa hidi anqiy boshlagan, hatto qovun tushirgan amaldor haqida ertalab to'qilgan latifalarning ham tushga bormay mazasi qochibdi... xullas, bir sutka ichida dunyo butkul o'zgarib ketibdi. Rost-yolg'on,

axborotlarni saralarkanman, ayni zamonda kechayotgan voqea-hodisalarga haqqoniy, xolis baho berilgan, chuqurroq tahlil qilingan materiallar kamligi biroq hafsalani pir qiladi, safarimni qiyinlashtiradi. Hozir internetga ulanadigan telefonga ega har bir inson ijtimoiy tarmoqlar orqali o'z fikrini bemalol bildiryapti. Bu yaxshi, albatta. Ammo yetarlicha bilim-salohiyatga ega bo'lmay turib o'zidan bloger yasab olganlar ham oz emas. Professional baribir

Chiqindi: kreativ yondashish, innovatsion taklif va amaliy klassifikatsiya tajribasi

8-9-betlar

Baxtiqaro “ŋ”

Har bir til tovushlardan iborat va ular birikib o'sha tilning nutq tizimi, so'z va gaplarni hosil qiladi. Tovushlar barcha tillarda mavjud bo'lsa-da, ular milliy bo'yogga ham ega. Yaratgan har bir millat vakiliga o'ziga xos nutq organlarini ato etganki, ona tilimizda alohida mavqega ega bo'lgan tovush bor.

Bu hosil bo'lish o'rni ko'ra til orqa, ovoz va shov-qinning ishtirokiga ko'ra sonor (ovozdor) bo'lgan NG tovushidir. U hozirgacha qo'llanib kelayotgan kirill alifbosi va shu kunda qisman amalda bo'lgan lotin yozuvida ikki belgi, *n* va *g* bilan yozib kelinmoqda. Bunday yozish bir tovush – bir belgi prinsipiga zid bo'lishidan tashqari, ushbu tovush buzuq talaffuz qilinishiga sabab bo'lmoqda va uning keyingi taqdiri xavf ostida qolmoqda. Ayrim boshlovchilar, estrada xonandalarimiz “keling”, “yuring” kabi so'zlarni “kelin-g”, “yurin-g” tarzida noto'g'ri ayta boshladi. Bu tovushning buzuq talaffuz qilinishi tilimizning nafasatiga soya tashlay boshladi.

Yaqinda “Yangi alifbo loyihasi” e'lon qilingan edi. Mazkur loyihada *Sh, Ch* harflari muammosi to'g'ri hal etilgan. Umuman, bu loyiha bo'yicha qizg'in bahslar bo'ldi. Lekin to'g'risini aytganda ba'zi o'rinni, muhim fikrlarni to'liq aytishga vaqt yetishmadi. Shuning uchun ham “Yangi alifbo loyihasi” muhokamasini yana bir muddatga cho'zishga qaror qilinganligini ma'qullaymiz.

Biz quyida yangi loyihaning asosiy kamchiliklaridan biri bo'lgan *ng* tovushi uchun yaxlit bir harf belgilanmagani haqida fikr yuritamiz.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, 1929- va 1993-yillardagi lotin grafikasiga asoslangan o'zbek alifbolarida *ng* tovushi uchun yaxlit bir harf olingan edi. Bundan tashqari, qozoq, qirg'iz, uyg'ur, qoraqalpoq, boshqird, tatar singari turkiy tillar alifbolarida mazkur tovush yaxlit bir harf bilan berilgan.

Ba'zilar *ng* tovushi bir harf bilan ifodalanganing asosiy sababi kirildan lotinga transliteratsiya qilishda *menga, senga* kabi *ng* tarzidagi holatlarni tarjimon lingvistik dasturlar farqlay olmaydi hamda *tong, bong* so'zlaridagi kabi *ng* tarzida transliteratsiya qiladi, qabilida tushuntiradilar. Bunday muammo *ng* tovushi bitta yaxlit harf bilan belgilangan turkiy xalqlarda

yo'q-ku? Qolaversa, bizningcha sen va men olmoshlariga -ga qo'shimchasi qo'shilsa, *n* va *g* tovushlari qo'shilib *ng* tovushiga aylanadi. Bu holatni mumtoz adiblarimiz, jumladan Navoiyda ham kuzatish mumkin.

Ta'kidlash lozimki, ushbu fonemani *ng* shaklida ikki harf bilan ifodalaganda, o'quvchilar, talabalar va ba'zi yurtdoshlarimiz nutqida jiddiy xatolar tez-tez uchrab turibdi. Masalan, *oling, qoling, yozing, bizning* singari so'zlardagi *ng* ni bitta tovush sifatida emas, balki mazkur so'zlardagi *n* va *g* larni alohida-alohida tovush sifatida talaffuz qilinmoqda. Ayniqsa II (shaxs hurmat shakli -*ngiz* ga bir *g* orttirilib talaffuz etilmoqda: *kitobingiz, hayotingiz, sog'lig'ingiz* kabi.

Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risidagi qonun loyihasining asosiy maqsadlaridan biri harfiy birikmalarni “bir tovush – bir harf” tamoyiliga ko'ra ifodalashdir. Shunga muvofiq *ng* fonemasini ifodalash uchun harfli birikma o'rni yaxlit bir harf ŋ olinishi lozim.

So'zimiz avvalida ushbu go'zal tovushimizni baxtiqaro dedik. Chunki u haligacha o'ziga mos bir belgi olmay arosatda qolmoqda. Lekin uning ham bir kun kelib baxti ochilishi kerak-ku. Bu istiqloq davrida, yangi O'zbekiston sharoitida ro'y bermasa, qachon ro'y beradi? Ona tilimizning nuqssiz go'zalligi barchamizning orzumiz emasmi?

Suvon MELI,
filologiya fanlari doktori

Bugunning gapi

Avval talablar isloh qilinsin

Har qanday maqola fikr aytish ehtiyojidan paydo bo'ladi. Ijtimoiy hayotning biror jabhasidagi muammo haqida mulohazalarni tahririyatga yuborish yig'inda so'zga chiqish uchun qo'li ko'targandek gap. Jo'yali fikr aytasangiz – quloq solinadi (chop etiladi), noma'qul bo'lsa shovqin ko'tariladi (maqola esa g'aladonga tashlab qo'yiladi). Shu bois, gapni birdaniga taklifimizning o'zagidan boshlamog'chimiz: bizda ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlar qanday o'qitilmoqda?

Har maktabda har xil. Garchi bir xil texnologik xarita joriy qilinib, yangi innovatsiyalar tavsiya etilgan bo'lsa-da, biz tilga olgan fanlar bo'yicha o'tiladigan darslar, asosan, o'quvchilarga sana, fakt va raqamlarni yodlatishdan iborat bo'lib qolmoqda. Aksar o'qituvchilar o'tilgan darslarni baholashda o'sha yodlatilgan sanalarni bosh mezon qilib olishadi. Holbuki, raqamlarni yoddan bilish yoki bilmaslik hech narsani anglatmaydi.

Aslida, “sanaparastlik”ning kelib chiqishiga... mavjud sharoit aybdor. Har bir o'quvchi oliy o'quv yurtiga kirishni bosh maqsad qilib qo'yadi. O'qituvchilar ham “o'zining fani” bo'yicha ko'proq o'quvchi oliy o'quv yurtiga kirishidan manfaatdor. Universitetlarga kirish uchun esa... ko'proq (yanada ko'proq) sanalarni yoddan bilish shart. Misol uchun O'zbekiston tarixi fanini olaylik. “Chingizxon Xorazm davlatiga nechanchi yili bostirib kirgan?” degan savol qo'yiladi. Tagida esa bir-biridan atigi bir yil farq qiluvchi to'rtta sana javob variantlari ko'rsatiladi. Kirish imtihonida o'quvchiga mana shu bittagina savol atrofida mulohaza yuritish imkonini berilsa, uning talaba bo'lishga loyiqmi yoki loyiqmasligi ma'lum bo'lib qolardi. Chindan ham tarixni yaxshi biladigan o'quvchi Chingizxon Xorazm davlatiga aynan

nechanchi yili bostirib kirganligini bilishi muhim emas. Buni kerak paytda darslikdan ham bilib oladi. Lekin o'sha davrdagi siyosiy vaziyat, buyuk davlatchilik g'oyalari, Islom dunyosidagi o'zaro ziddiyatlar, Xorazmshoh saltanatidagi beqaror muhit va shunga o'xshash o'nlab omillarni ahamiyatiga qarab tahlil etish, shuning natijasida Osiyoning ikki buyuk davlati o'rtasida urushning kelib chiqish sabablarini ko'rsatib berish emasmi tarixchi bo'lgan degan azamatga qo'yiladigan asosiy talab.

Xuddi shu gapni adabiyot fani to'g'risida ham aytish mumkin. Bu nafis fan ham maktablarda sana va ensiklopedik bilimlarga tayanib o'tiladi. O'qituvchi adabiyotning butun sehridan to'g'ri ma'noda yuz burib, bolalarning kallasini fakt va raqamlar bilan to'ldirishga majbur. Negaki, oliy o'quv yurtiga kirish uchun qaysi adib qachon tug'ilib, qaysi yili qanday asarini qancha hajmda yozganligi va qaysi sanada qanday qilib vafot etganini bilmagan o'quvchi oliy o'quv yurti haqida o'ylamagani ma'qul. O'quvchisi oliy o'quv yurtiga kira olmagan o'qituvchi esa darsni halolab o'tmagan degan bahoga sazovor bo'ladi.

Ayrim ota-onalar farzandlarini muayyan bir fan bo'yicha repetitorga berganini ko'p kuzatamiz. Maktab

o'qituvchilari yoki rahbarlari bu holga monelik qilish uyoqda tursin, hatto bu tashabbusni rag'batlantirmoqdalar. Negaki, oliy o'quv yurtiga kiruvchilar soni ko'paysa, maktabning reytingi oshadi: direktor ham, o'sha fan o'qituvchisi ham rag'bat oladi. Ilmtalab bola esa ertadan kechgacha sanalarni yodlaydi, kallasiga bir necha ming megabaytlik fakt-u raqamlarni joylab oladi. Shunday qilmasa, universitetga kira olmasligini yaxshi biladi.

Bu misollarni keltirishdan maqsad shuki, maktablarda tahlil va bahs-munozaralar asosida dars o'tishni joriy qilish uchun oliy o'quv yurtlari tomonidan qo'yiladigan talablar qayta ko'rib chiqilishi shart. Avvalo, ijtimoiy-gumanitar, tabiiy fanlar bo'yicha kirish imtihonlaridan “sana” faktori olib tashlanishi kerak. Abiturient mashhur “Loy jangi” qachon bo'lganligini emas, o'sha jangning sabablari, tafsilotlari va Movarounnahr xalqi uchun ahamiyatini ko'proq bilishi zarur. Yoki hazrat Navoiyning “Muhokamat ul-lug'a-

tayn” asari qachon yozilgani va hajmi qanchaligini emas, o'sha mashhur asarning o'zbek tili rivojidagi ulkan ahamiyatini faktlar asosida aytib berishi zarur. Deylik, geografiya fanidan imtihon topshirayotgan abituriyent Afrika qit'asiga doir fakt-u raqamlarni “qoriyod” qilmasdan, ushbu qit'a bo'yab xayolan sayr eta bilishi lozim.

Mamlakatimiz bo'yab ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini tubdan isloh qilish jarayoni ketmoqda. Ko'pincha hamkasabalarimiz chinakam islohot quyidan boshlanishi kerak, degan fikrlarni aytishadi. Ehtimol. Lekin talab oliy ta'lim tizimidan boshlanadi. Talablar isloh qilinmas ekan, maktablarda dars o'tish sifati hech qachon o'zgar olmaydi. Qoliqlar asosida bilim olgan yoshlar temir izga tushgan poyezdday ketaveradi.

Mavluda AHROROVA,
Termiz shahridagi
10-maktab o'qituvchisi
Mahbuba AHROROVA,
Boysun tumanidagi
39-maktab o'qituvchisi

Dilfuza Islomova: ayrim o'qituvchilarning o'ziga repetitor kerak

O'qituvchi xato qilmaydi

“5-sinfidan boshlab ona tili darslarida diktant, adabiyotdan esa insho va bayon yozardik. O'qituvchimiz daftarlarni yig'ib olib tekshirgach, barcha tengdoshlarim qizil ruchkada bo'yalgan xatolarga ko'z yugurtirishsa, men o'sha diktant yoki inshoni qaytadan o'qib chiqardim. Balki ustozim biror xatoni o'tkazib yubormadimkan, deb o'ylandim. Shu odatim 11-sinfni tugatguncha davom etgan, ammo daftar tekshirilgandan keyin biror marotaba xato topmaganman. Mana shu holat kelajakda o'qituvchilik kasbini egallashimga sabab bo'lgan, aslida. Chunki o'qituvchi biz uchun mukammal inson sanalgan: u umuman xato qilmagan, adashmagan va har doim aytgani to'g'ri chiqqan”.

Dilfuzaning ideal insoni — buvisi ham ona tili va adabiyot fani muallimi bo'lib ishlagan. U zukkoligi va bilimi bilan hammani hayratda qoldirgan, gap orasida asar qahramonlarini misol keltirib, maqollar to'qigan. Bu esa nabiraning ko'p kitoblari o'qishiga sabab bo'lgan. Ayniqsa, yozgi ta'til paytlari kutubxonaga borni, hali darsda o'tilmagan hikoyalarni mutolaa qilib, she'rlarni yod olib qo'yar va maktabda bu bilag'onligi bilan tengdoshlarini lol qoldirardi.

2001-yili Dilfuza Islomova Toshkent davlat pedagogika universitetining O'zbek tili va adabiyoti fakultetini bitirib, poytaxtimizdagi 228-maktabda ish boshlagan chog'ida o'qituvchilik kasbining mashaqqatini his qila boshladi. Keyinroq magistratura yo'nalishida tahsil olish jarayonida ham universitetda, ham maktabda bolalarga saboq berardi. Bu esa unga talaba va o'quvchilarni o'z ichiga olgan ikki bo'g'inni solishtirish imkonini berdi. Ammo Dilfuzaning maktabga bo'lgan mehri ustun kelib, aspiranturada o'qish davrida yuqori sinf o'quvchilariga ona tili va adabiyot fanidan dars berdi. Maktabdagi jonli jarayonda o'z urinishlarining natijasini ko'rayotgan o'qituvchi ota-onalar va o'quvchilar bilan sidqidildan ishlashda davom etdi. Universitetdagi ustoz Roza Niyozmetova rahbarligida “Adabiyot darslarida nasriy asarlarining o'rni” mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini yoqlab, pedagogika fanlari nomzodi bo'lgan D.Islomovani ko'plab tashkilotlar ishga taklif qildi, biroq u o'zini ta'limdan boshqa sohada ko'rolmadi.

Yosh ustozga sho'x-shaddod sinf

— Maktabda 7 yil ishlagan bo'lsam, har yili eng to'polonchi yuqori sinf o'quvchilariga sinf rahbar etib tayinlanganman, — deydi Dilfuza Islomova. — Endigina ishga borgan paytim 5-“B” sinf o'quvchilariga ustozlik qildim. Shunda bir hamkasbim bu sinfda sho'x-shaddod o'quvchilar yig'ilganini, 5-“A” sinfda ham rahbar yo'qligini, direktordan shu yaxshi sinfni so'rashimni aytgan. Men ham yosh o'qituvchiman, maktabda yan-

gi xodimman. Shu zahotiy o'qituvchi direktorga tushib, “Men yaxshi ishlayman, menga 5-“A” sinf rahbarligini topshiring” deganman. Direktorimiz Mahmuda Normuhammedova “Siz ishlagani kelgan bo'lsangiz, yaxshisini emas, yomonini tanlang. Shunday qilingki, hamma sizning sinfingizda o'qishni istasin” degan. Mana shu ilk tavsiyaga haligacha amal qilaman. Ish jarayonida ham avval sifat ko'rsatkichi past obyektga e'tibor qarataman. Sinfimdagi o'quvchilarga kelsak, ba'zan qattiqqo'llik qilardim, ba'zan yumshardim. Ko'p vaqt o'tmay, Mahmuda opa aytganidek bo'ldi, sinfimdagi o'quvchilar soni ko'payib ketdi. 8-sinfga rahbarlik vaqtida qiziq holat bo'lgan, bir o'quvchining onasi telefon qildi: “Dilfuzaxon, iltimos, o'g'limga aytasangiz, har kuni uxlashidan oldin oyoq kiyimini artib, tishlarini yuvib yotsin”. Bir qarashda bu o'quvchi yumush va uni o'rgatish o'qituvchining ishi emas. Ammo ota-ona bolaga uqitrolmagan gapni ustozga ishonib aytdi-ku. Ertasi kuni darsni tarbiyaviy soat o'tishdan boshladim va o'g'il-qizlarga gigiyena qoidalariga rioya qilish haqida eslatib o'tdim. Ko'p o'tmay, o'quvchining onasi mendan minnatdor bo'ldi. Hozirda shogirdlarimning ko'pchiligi nufuzli tashkilotlarda ishlaydi. Ana shu o'quvchilarimdan birini yaqinda uchratib qoldim: “Nuqul uyga “ustozim urishdi”, deb kelardim. Onam “yaxshi qilibdi” deb aytardi. Ertasiga “ustozim yana urishdi”, desam “to'g'ri qilibdi” derdi. Hatto ustozim onang senga e'tibor bermayapti, deb sizni ham urishdi, deganman. Onam esa bu gapni eshitib, “Menga rahmat olib kelish o'rninga shu gapga loyiq bo'ldingmi?” deya xafa bo'lganidan keyin o'qituvchilar ko'ysa uyga yetkazib kelmaydigan bo'ldim”. Afsuski, bugun ota-onalar farzandiga xatosini anglash uchun imkon berishmayapti. Nafaqat bolasini tinglaydigan, balki ustozni haqoratlab qo'yayotgan holatlar uchrayapti.

Dilfuza Islomova o'quvchilarga saboq berarkan, ularni mutolaa o'rgatardi. Har chorakda o'quvchilarga bitta roman o'qishni tayinlard. “Kecha va kunduz”, “Yulduzli tunlar”, “Ufq”, “Asrga datigulik kun” kabi badiiy asarlarni o'qigan o'quvchilar qo'shimcha ball olishga muvaffaq bo'lishardi. Muallim ba'zan o'quvchilarni kitobxonlikka jalb etish uchun asarning eng qiziq joyini aytib berardi. Ba'zan esa hikoya qilish jarayonida qahramonlar o'rini almashtirib so'zlardi va bolalarga xato qilingan sujetni topishni uyga vazifa sifatida topshirdi. Har bir roman o'qilgandan keyin muhokamalar boshlanardi. Masalan, Zebining hayotida keyingi taqdirini belgilab bergan birgina xatti-harakati, ya'ni qo'shiq aytgani, ovozi o'quvchilarga ta'sir qilgan. Chingiz Aytmatovning manqurt obrazi tasviri va bugungi kunda ham uchrayotgan zamonaviy manqurtlar — na bilimga, na tarbiyaga ega bo'lgan insonlar borligi bahs-munozaralarga sabab bo'lardi. “Ufq”dagi qochoq qahramonga o'quvchilar tomonidan yozilgan maktab esa unutilmas voqea bo'lgan o'shanda. Darsda 30 nafar o'quvchi o'zining ichki kechin-

malarini qog'ozga tushirgan. Bu metod yaxshi natija bergan. O'qituvchi bolalar ruhiyatidagi o'zgarishlarni bilib olgan va buni sir tutgan holda muammolarga yechim izlagan.

27 yoshda direktor, 28 yoshda deputat

Dilfuza opa o'qituvchida ikki xislat bo'lishi kerak deb hisoblaydi: bilim va qat'iyat. U mana shu xislati tufayli o'zi faoliyat yuritayotgan maktabga 27 yoshida direktor etib tayinlandi. 28 yoshida esa Toshkent shahar xalq deputatlari kengashi deputati bo'ldi. Har bir jarayonda tartib-intizomli, ilg'or va uddaburonligi bilan e'tirof etildi. Uning o'quvchilari darsga kech qolishmas yo biror o'quvchi uy vazifasini bajarmasdan kelmasdi, hamma maktab formasida kelardi.

— Maktab uyimizga juda yaqin bo'lgan, — deydi u. — O'quvchilarim ham o'zim yashaydigan hududda yashashardi. Ishdan keyin uyimga ketayotganimda ko'chada o'ynab turgan bolalar to'pini yoki o'yinini tashlab ketib qolishardi. Ba'zida xafa bo'lardim. Maktabda ham o'quv zalida turgan bo'lishsa, meni ko'rib yugurib kirib ketishardi. Endi tushunsam, bu qaysidir ma'noda o'quvchining o'qituvchiga bo'lgan hurmati ekan.

Sir emaski, hozir direktor yo o'qituvchini ko'rsa pinak buzmaydigan bolalar ham bor. “Men o'qituvchi bo'laman” deyidigan o'quvchini esa juda kam uchratamiz. Inson qaysi kasbni egallamasin, o'z ishini bilimlisi va ustasi bo'lsa, o'sha kasb eng a'lo sanaladi. O'z kasbini a'lo sanagan Dilfuza Islomova 7 yillik direktorlik faoliyati davomida maktab nufuzi ko'tarildi. 950 o'ringa mo'ljallangan maktabda dastlab 810 nafar bola o'qiyotgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 1,9 koeffitsiyentga chiqdi, o'quvchi soni 1600 nafarga yetdi. Bu natijaga erishish uchun direktor yon-atrofdagi muassasalar faoliyatini kuzatdi, hatto ta'til paytlari uchun o'qituvchilar malakasini oshirish ishlarini tashkil etdi va fidoyi pedagoglarni munosib rag'batlantirib bordi. D.Islomova jamoada do'stona muhit yaratib, boshqaruv tizimida o'z jonkuyarligini ko'rsatdi. U 2015-yilda Toshkent shahar Xalq ta'limi bosh boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari lavozimiga tayinlandi.

— Poytaxtimizdagi maktablarda barcha shart-sharoit muhayyo, — deydi u. — O'quv binolari zamonaviy anjomlar va elektron jihozlar bilan ta'minlangan. Faqat o'qituvchidan sifatli dars o'tish talab etilyapti, xolos. Asosiy e'tiborini yaxshi dars tashkil qilishga emas, 45 daqiqani o'tkazishga qaratayotgan pedagoglar ham yo'q emas. Bir tomondan ota-onalar o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlashmayapti. Masalan, hozirgi vaqtda onlayn tarzda bilim olishga ruxsat berildi. Ammo aksariyat 10-11-sinf o'quvchilari onlayn ta'lim olish bahonasida maktabga kelmayapti. Xo'sh, ular haqiqatan ham uydan chiqmoq, karantin qoidalariga rioya qilib, jamoat joylariga borishmayaptimi? Onlayn darslarda to'liq ishtirok etishyaptimi? Afsuski, bunday

emas. Ular allaqachon mehnat qilib, pul topishga kirishib ketishgan. Ayrimlari oshxonada va sevlarda ishlash uchun maktabga kelmaydi. Eng yomoni, bundan ayrim oilalar xursand bo'lishadi.

Ba'zi o'quvchilar repetitorga borishga inson uchun darsga kelmaydi, bu ham tizimdagi muammoli jihatlardan biridir. Agar maktab o'qituvchisi darsini mukammal o'tsa, qo'shimcha dars uchun ham bola maktabda qoladi va bundan o'qituvchi ham manfaatdor bo'ladi. Quvonarlisi, o'tgan yili yuqori sinflar uchun variativ darslar o'tish imkonini berildi. Bunda o'qituvchining faniga qiziquvchi o'quvchilar saralab berildi va mashg'ulot soati ham ko'paytirildi. Afsuski, hozirda ayrim o'qituvchilarning o'zlariga repetitor kerak. Ayniqsa, fizika, matematika, biologiya o'qituvchilarining bilimi pastligi attestatsiya jarayonlarida ham ko'zga tashlanib qoldi, 70 foiz o'qituvchilar sinovlardan o'tolmayapti. Necha yillardan buyon bizni aniq va tabiiy fanlardan o'quvchilarning nega bilimi sustligi o'ylantirib kelgan. Endi ko'rinyaptiki, aksariyat o'qituvchilarning o'ziga repetitor kerak. O'zining bilimi “3” bahoga tortib-tortmay turgan bir vaqtda u ta'lim bergan o'quvchi qanday qilib “4” yoki “5” bahoga loyiq bo'lsin?! Mana shu muammolarga yechim sifatida Britaniya menejmenti o'qituvchilari tomonidan pedagoglarga STEAM darslari o'tilyapti. Hozircha 150 nafar aniq va tabiiy fan o'qituvchilari bu jarayonga jalb etildi. Xan akademiyasi bilan hamkorlikda kimyo va matematika fani o'qituvchilari malakasi oshirilmoqda. Bu borada ucta katta yirik loyiha ustida ish olib boryapmiz.

Xalq ta'limi a'lochisi D.Islomovaning 21 yillik pedagogik faoliyati mag'zi to'q mazmun-mohiyatiga ega. Ta'lim tizimi rivoji yo'lida tinmay xizmat qilayotgan, kech maktablardagi o'quv sifati uchun quvvatini sarflayotgan D.Islomova ba'zan talabchan, qattiqqo'l tuyuladi. Ba'zan esa dunyoqarashi va insoniyligi bilan suhbatdoshini rom etadi. U bor joyda saranjom-sarishtalik, tartib-intizomni ko'rish mumkin. Qahramonimiz o'zi sevgan yashil gullardek beg'ubor, latofatli va samimiy ayol. U kitoblarda oila, tinchlik ramzi ila sifatlangan anor donalariga mehr qo'yg'an. Bu ramziy ishtiyiq uning turli toifadagi insonlar bilan ishlashi bilan bog'liqdir, balki. Zero, inson qalbi ham uning ko'ringanidek bo'lmas, anor donalaridek sirli: goho shirin, goho nordon. Mashhur aktrisa Odri Xepbyorn aytganidek, kinningdir ikkinchi nusxasi bo'lishga harakat qilgandan ko'ra, o'zingizning eng yaxshi – asl nusxangiz bo'ling.

Iftixor

Ilmga ixlosi baland edi...

Onamning bobosi, mening katta bobom Abrorxoʻja Orifxoʻjayev ikkinchi jahon urushida yurt uchun fidokorona kurashgan insonlardan biri.

Katta bobom 1905-yili Toshkent shahrida tavallud topgan. Kasb-kori satarosh boʻlib, kitobga, umuman ilganda diniy va dunyoviy ilmga juda ixlosi baland boʻlgan ekan. Oliy maʼlumot olmagan boʻlsa-da, ilmi, kamtar, olijanob va samimiy, halol inson boʻlgan. 50 milliondan ortiq kishining yostigʻini quritgan dahshatli urushga otlanganida oilali, toʻrt farzandning otasi (uch oʻgʻil, bir qiz) edi. 1941-yili yurt tinchligi yoʻlida Ukraina frontiga joʻnab ketadi.

1946-yili boʻlinma Moskva harbiy okrugiga koʻchiriladi va u yerda 1947-yilning 21-mart kuni tarqatib yuboriladi. 1945-yili Berlingacha borib,

urush yakunlanganidan soʻng, yaralanib, sovuq ob-havoda astma kasalligini orttirib Ona vatani va oilasi bagʻriga qaytdi.

Bobom katta buvim, yaʼni ayoliga urushdan yuborgan surat orqasidagi bitiklar hozirgacha saqlanib qolgan: “Saidamin, men senga hozirgi kunlarimdagi oʻtkazayotgan turmushim estaligi uchun ushbu rasmimni yubordim. Arifxodjayev Abror”.

Saidamin bobomning toʻngʻich farzandining nomi boʻlib, oʻsha davrda er-xotinlar bir-birini katta farzand nomi bilan chaqirar ekan.

Aytishlaricha, bobom urush toʻgʻrisida koʻp soʻzlashni

yoqirmas, bunday xotiralar unga azob berishini taʼkidlar-kan. Bir safar toʻsatdan tushgan bomba bobom va rus komandir oʻrtogʻidan boshqa barchaning umriga zomin boʻlibdi. Ikki kishi oskolka bilan yaralanib, qolganlar vafot etgan. Buni xotirlab, urushning qanchalik

dahshatli ekanligini bot-bot takrorlagan ekan. Oʻshanda shundoqqina yonlaridagi xizmatdosh doʻstlaridan ayrilish, urush tufayli juda koʻp insonlar qurbon boʻlganini koʻrish unga juda qattiq ruhiy iztiroblar bergan. Keyinchalik ham ana shu iztiroblar u kishiga tinchlik bermagan.

Urushdan keyin yana ikki oʻgʻil, ikki qiz, yaʼni sakkiz farzandning otasi boʻlib, ajdodlardan meros kasbi — sataroshlikni davom ettiradi. 50-yillardan to umrining soʻngigacha qadar Oʻrdadagi katta sataroshxona mudiri boʻlib faoliyat yuritadi.

Bobom eski maktabda savod chiqarib, arab tilida oʻqishni juda yaxshi oʻzlashtirganligi bois mahalladagi tengqur bobolar tez-tez ularning uy-lariga chiqib, issiqqina sandal atrofida “Shohnoma”, “Abo

Muslim” kabi nodir durdona asarlarni bobomdan tinglashar-kan. Urushdan omon qaytganlar har bir onni gʻanimat bilib, ishdan tashqari koʻplab kitoblar mutolaa qilishni xush koʻrishgan ekan.

Bobom 1969-yilning oktabr oyida vafot etgan. Vafotidan bir oy oʻtib xizmatdosh komandir doʻsti Moskvadagi arxiv orqali bobomni qidirib uyiga kelgan. Ammo qadrdonning bir oy oldin vafot etganini eshitib, chuqur qaygʻuga botib, Abrorxoʻja Orifxoʻjayev juda yaxshi inson boʻlganligini qayta-qayta takrorlab, yigʻlab qaytib ketgan ekan.

Bobom Abrorxoʻja Orifxoʻjayevning vatanparvarligi, halolligi, mehnatkashligi va oilaparvarligi biz avlodlar uchun ibrat maktabi boʻlib qoldi.

Azizaxon SHODIYEVA,
Respublika ixtisoslashtirilgan
sanʼat maktab-internati
oʻqituvchisi,
sanʼatshunos

“Urush... bolam, urush”

Inson hayoti juda qiziq. Kimdir tasodiflarga, kimdir koʻrgan tushiga, yana kimdir oʻz xayolot olamiga ishonadi baʼzida. Menku aslida bunaqa narsalarga unchalik ahamiyat bermayman, lekin yaqinda...

Gapning indallosini aytadigan boʻlsam, kecha bobom tushimga kirdi. “Marhumlar bejiz tushga kirmaydi”, degan fikr xayolimdan oʻtdi-da, oʻzimcha tushimni sharhlamoqchi boʻldim. Ammo qanchalik harakat qilmay, buni uddalashimga koʻzim yetmadi. Kechasi koʻrgan tushimni eslay olmadim (bu holat menda tez-tez takrorlanib turadi). Anchadan beri bobomni xotirlamay qoʻyganimga qalban iqrar boʻlib, oʻkindim. Shu payt yaqinda oʻqigan qaysidir kitobdagi jumlar yalt etib koʻz oʻngimdan oʻtdi: “Bizning bu dunyodan oʻtgan ajdodlarimiz har safar ulami duolarimiz orqali yoʻqlaganimizda minnatdor boʻlib, gʻoyibona uyimizga tashrif buyurishadi”.

Biz unutanlarimiz boqiy dunyoda mavhumlik botqogʻiga gʻarq boʻlishlari mumkinligi xayolimdan oʻtib, koʻnglim biroz xijil boʻldi. Xayolot olami meni bolaligim tomon yetakladi. Bobom anchayin keksayib qolgan. Zoʻrgʻa qadam tashlar, koʻzleri xiralashgani yetmagan-day eshitish qobiliyati ham maqtaguday emasdi. “Ilohim, qariganda hech kimga muhtoj qilmasin-da”, degan gapni bot-bot takrorlashni odat qilgandi. Oʻshanda bu gapning mohiyatini unchalik anglamasam-da, bu jumla zamirida allaqanday bir niyat mujassam ekanligini his qilardim. Meni qiziqtiradigan yagona narsa — bobomning oq-qora tasvirdagi fotosuratida koʻksini bezab turgan medallar va koʻp vaqtlardan beri ochilmaydigan sandigʻida turgan yaltiroq sovrinlari edi. “Bobo, bular nima, bularni qayerdan olgansiz?” kabi savollarni

yogʻdirishim bilan u allaqanday maʼyus tortib qolardi. Savollarimga javoban esa “Urush... bolam, urush” deb qoʻya qolardi. Oʻsha kezlarda urush nimaligini unchalik tushunib yetmasam ham, u biz yaxshi koʻrib yeydigan quymoqqa oʻxshash narsa emasligiga aqlim yetardi...

Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan gʻalabaga 1,5 milliondan ortiq vatandoshimiz qatori mening bobom ham hissa qoʻshgan. Hayotning achchiq-chuchugi, oq-qorasini tanib ulgur-magan 27 yoshli yigit uchun urush dahshati begona boʻlishi mumkin. Biroq urushning dahshati har qanday insonni lahzada ulgʻaytirishi hech yolgʻon emas! Bobomning birgina “Urush... bolam, urush” degani zamirida qancha iztiroblar mavjudligini bugun yaxshi idrok eta olaman. Kuli koʻkka sovurilgan binolar, payhon boʻlgan dalalar, tanklarga toʻlib-toshgan koʻchalar, osmonni larzaga solgan bombalar, ochlik va uqubatdan ayanchli ahvolga tushib qolgan insonlar — bularning barchasi umrbod suratga aylanib kino tasmlarida qolib ketishini istayman! Bunday tinchlik zamoniga yetib kelishimda bobomga oʻxshagan minglab, millionlab fidoyi insonlar koʻrgan qiyinchiliklar oldida har qancha taʼzim qilib, bosh eg sak, shuncha kam. Oʻtganlarning xayrli ishlarini doim yodga olib, xotirlash va qadrlash biz uchun ham qarz, ham farzdir!

Oʻtkir RUSTAMOV,
Qarshi shahridagi
8-maktab oʻqituvchisi

Yurtimizga xizmat qilayotgan barcha soha vakillarining kasb bayrami bor va ularni keng miqyosda nishonlaymiz. Ammo bayramlar orasida men eng koʻp kutadiganim 9-may — Xotira va qadrlash kuni. Nega deysizmi? Chunki bu kun bobomning bayrami.

Bobomning bayrami

Bobom Ikkinchi jahon urushida qatnashib, koʻksi toʻla ordenlar bilan qaytgan. Toʻgʻri, oʻsha paytlarda men dunyoga kelmaganam, bobomning jasoratlarini koʻrmaganman. Ammo bobom hanuzgacha bizga oʻsha kunlarida boʻlgan voqealarni hikoya qilib beradi. Bobomning hikoyalarini eshitish maroqli va qiziqarli boʻlish bilan birga achinarli hamdir. Negadir koʻzlarimdan duvillab yosh quyilib ketaveradi.

— Bir burda non yeyish uchun tong sahardan navbatda turardik. Olib kelingan bir boʻlka non toʻqqiz kishiga qanchadan ham tegardi. Men oilada eng kichik boʻlganim uchun akalarim ulushlarini menga ilinishardi, — dedi bobom.

— Bobojon, urushga borganingizni aytib bering. Avtomat bilan dushmanlarni otganmisiz? — deya bidirlaganicha savolga tutadi ukam.

— Urush boshlanganida uch akam va otamni frontga olib ketishdi. Ulardan qoraxat kelgan kun hech esimdan chiqmaydi. Onam mendan yashirincha rosa yigʻlagan. Keyin rais uyimizga kelib, onamni dalaga chiqarib ketgan. Men oʻn olti yoshga toʻlganimdan keyin urushga oʻtlandim. Onam rozi boʻlmay, oyoqlarimni quchoqlaganicha izillab yigʻladi. Lekin men frontga borsam, akalarimni olib kelishimni aytib, joʻnab ketdim. Afsuski, ularni topolmadim. Oʻzim esa yarador boʻldim. Gospitalda oʻng oyogʻimni kesishdi. Mayli, shunisigayam shukr, deb qishlogʻimga qaytdim. Onam bechora kelgunimcha olamdan oʻtibdi. Bizning dardimizga chiday olmaganda, shoʻrluk. Hayotdek hovlida bir oʻzim qoldim.

Bobomning hikoyalari uzundan uzoq. Hali qarasang, urushdagi ogʻaynisi Vadimni gapirib bersa, baʼzida qozoq doʻsti Xudoyberganni koʻz oldida qanday oʻtib tashlashganini koʻzlarida yosh bilan soʻzlaydi.

— Bobojon, yaxshiyam, siz oʻsha urushdan qaytib kelibsiz. Mana endi 9-may sizning bayramingiz boʻldi, deymen mahkam quchib.

Bobom mamnun bosh irgʻab qoʻyadi. Ammo maʼyusgina koʻzlarining tub-tubida oʻtmishning qaygʻuli kechinmalari oʻz izini qoldirganini koʻrib, yuragim ezilib ketadi.

Men 9-may — Xotira va qadrlash kunini nega yaxshi koʻrishimni endi anglagandirsiz? Chunki bu kunda bobom va uning yuzlab doʻstlari vatanga, oilasi bagʻriga qaytgan. Garchi uning akalari, otasi qaytmagan boʻlsa-da, bobom kabi jasur oʻgʻlonlar bizni himoya qilishda davom etish uchun qaytishdi. Bizga bugunning qadriga yetish, oʻsha alamli kunlarni eslatish uchun qaytishdi.

Ziyoda ADHAMOVA,
Qibrul tumanidagi
17-maktabning 5-sinf oʻquvchisi

Jarayon

Ma'naviyat universiteti

Keyingi yillarda til, adabiyotga e'tibor millatga e'tibor ekanligidan kelib chiqib misli ko'rilmagan ijobiy o'zgarishlar amalga oshirildi. O'zbek tili va adabiyotining o'ziga xos betakror xususiyatlari, tarixiy taraqqiyoti, uning bugungi holati va istiqboli bilan bog'liq masalalarni chuqur o'rganish, bu borada olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari samaradorligini kuchaytirish, ta'lim-tarbiya tizimining barcha bo'g'inlarida o'zbek tili va adabiyoti fanini o'qitishning hamda ushbu soha bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlashning sifatini tubdan oshirish maqsadida 2016-yil 13-mayda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetining tashkil etilishi buning yorqin isbotidir.

Universitet o'zbek tili va adabiyoti bo'yicha filolog mutaxassislar, ilmiy-pedagog kadrlar, yuqori malakali tarjimonlar tayyorlash, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, soha xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish, ayni shu yo'nalishlarda ilmiy va o'quv-metodik materiallarni ishlab chiqish bo'yicha tayanch oliy ta'lim muassasasi hisoblanadi. Bugungi kunda mazkur ta'lim muassasasida O'zbek filologiyasi, O'zbek tili va adabiyotini o'qitish, Tarjima nazariyasi va amaliyoti, O'zbek tili fakultetlarida hamda 14 ta kafedrada 204 nafar professor-o'qituvchi 3854 nafar talabaga saboq berib kelmoqda.

O'tgan besh yil mobaynida o'zbek tili va adabiyotini, uning o'ziga xos xususiyatlari, ilmiy-nazariy, falsafiy-estetik asoslarini, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini chuqur o'zlashtirgan, ilmiy, badiiy va boshqa sohalaridagi adabiyotlarni o'zbek tilidan ingliz va boshqa xorijiy tillarga tarjima qiladigan tarjimonlar, davr talablariga javob beradigan yuksak malakali ilmiy va pedagog kadrlar tayyorlash uchun ta'lim jarayoni, o'quv reja va dasturlari, yangi pedagogik texnologiyalar hamda o'qitish usullari chet el tajribasi hamda mahalliy an'analarda takomillashtirildi. Jumladan, keyingi uch yilda 18 ta darslik va 21 ta o'quv qo'llanma, ya'ni yangi avlod o'quv adabiyotlari yaratilib, ta'lim jarayoniga keng tatbiq etildi.

Universitetda dastlab "Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)", "O'zbek tili va adabiyoti", "O'zbek-ingliz tarjima nazariyasi va amaliyoti" bakalavriat ta'lim yo'nalishlari, "Lingvistik (o'zbek tili)", "Adabiyotshunoslik (o'zbek adabiyoti)", "O'zbek tili va adabiyoti" magistratura mutaxassisliklari yo'lga qo'yilgan bo'lsa, hozirda ular bilan birga "O'zga tili guruhlarida o'zbek tili", "Noshirlik ishi", "Tarjima nazariyasi va amaliyoti: ingliz tili", "Tarjima nazariyasi va amaliyoti: rus tili" ta'lim yo'nalishlari, "Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik", "Adabiyotshunoslik (oliy adabiyot kursi)", "Folklorshunoslik va dialektologiya", "Sinxon tarjima (ingliz tili)", "Kompyuter lingvistikasi" mutaxassisliklari faoliyat yuritmoqda. Shuningdek, 2018-yilda Ahmad Yassaviy nomidagi Qozoq-turk xalqaro universiteti (Qozog'iston Respublikasi) bilan o'zaro hamkorlik memorandumiga ko'ra qo'shma dastur asosida Adabiyotshunoslik (turkologiya) mutaxassisligi, 2019-2020-o'quv yilidan Turkiya Respublikasining Anqara Hoji Bayram Vali nomidagi Anqara universiteti bilan birgalikda "Gid hamrohligi va tarjimonlik faoliyati" magistratura mutaxassisligi tashkil qilindi. Kelgusida "Amaliy filologiya", "Kompyuter lingvistikasi", "Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha)", "Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik", "Folklorshunoslik va shevashunoslik", "Sotsiologiya" kabi ta'lim yo'nalishlari, "Badiiy tarjima (ingliz tili)", "Ilmiy-texnik tarjima (ingliz tili)", "Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik

tarjimashunoslik (ingliz tili)" mutaxassisliklari tashkil etilishi ko'zda tutilgan.

Ma'lumki, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohani jadal rivojlantirish, ilmiy-intellektual hamda moliyaviy resurslarni to'liq safarbar etgan holda ilmiy-innovatsion salohiyatdan keng foydalanish, istiqbolda ilm-fanni muntazam isloh qilib borishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilimga ega va mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ilmiy infratuzilmani modernizatsiya qilish ishlarini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish muhim masalalardan sanaladi. Shu bois ta'lim dargohida o'zbek tili va adabiyotining xalqimiz, jamiyatimizning ma'naviy rivoji, zamonaviy ilm-fan taraqqiyotida tutgan o'rni va roli bilan bog'liq dolzarb mavzularda ilmiy-tadqiqotlar amalga oshirilmog'ida, monografiya hamda nufuzli xorijiy jurnallarda ilmiy maqolalar nashr qilinmoqda. Buni yillar kesimida raqamlarda ifodalaydigan bo'lsak, quyidagicha ko'rinish hosil qiladi. 2017-yilda 22, 2018-yilda 25, 2019-yilda 29, 2020-yilda 35 nafar filologiya fanlari doktori (DSc), 2017-yilda 32, 2018-yilda 47, 2019-yilda 68, 2020-yilda 81 nafar filologiya bo'yicha falsafa doktori (PhD) faoliyat yuritdi. Ilmiy salohiyat ko'rsatilgan yillarni mos ravishda 43,9; 56,6; 59,2; 58,6 foizni, dissertatsiya himoya qilganlari soni jami 51 nafarni tashkil etdi. 2017-2020-yillar orolig'ida jami 94 ta monografiya, 323 ta xorijiy jurnalda maqola e'lon qilindi, intellektual mulk uchun 9 ta patent, axborot texnologiyalariga doir dasturlar va elektron bazalar uchun olingan hamda mualliflik huquqi bilan himoya qilinadigan 46 ta guvohnoma qo'lga kiritildi. Xalqaro bazalarda professor-o'qituvchilarning ilmiy maqolalariga iqtiboslilik ko'rsatkichi ham o'sib borish tendensiyasiga ega. Ya'ni, bu daraja 2017-yilda 2 ta, 2018-yilda 48 tani tashkil etgan bo'lsa, 2019-yilda 231 ta, 2020-yilda 239 taga yetdi.

Xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik miqyosini kengaytirish, bakalavr, magistr, ilmiy izlanuvchi hamda professor-o'qituvchilar uchun almashinuv dasturlarini yanada rivojlantirish maqsadida yetakchi xorijiy OTMlar bilan 71 ta memorandum va shartnoma imzolandi. Ulardan 38 tasi OTM va ilmiy tashkilotlar bilan imzolangan memorandum, 22 tasi assotsiatsiyalar amoz bo'lish xususida uch tomonlama shartnoma, 8 tasi talabalar va professor-o'qituvchilar almashinuv dasturi haqidagi shartnoma, 3 tasi qo'shma ta'lim dasturlari asosida magistratura mutaxassisliklarini tashkil etish bo'yicha ikki tomonlama shartnoma. Buning natijasi o'laroq, 2019-yilda 52 nafar professor-o'qituvchi va 62 nafar talaba, 2020-yilda esa 16 nafar professor-o'qituvchi va 28 nafar talaba 15 dan ortiq xorijiy OTMlarda almashinuv dasturlari asosida o'quv va boshqa jarayonlarda ishtirok etdi. O'z navbatida, 2018-2019-o'quv yilida universitet ta'lim jarayoniga yetakchi xorijiy

OTMlardan 13 nafar, 2019-2020-o'quv yilida 18 nafar malakali mutaxassis jalb etildi. Jumladan, AQSH, Turkiya Respublikasi, Xitoy Xalq Respublikasi, Janubiy Koreya, Qozog'iston, Rossiya Federatsiyasi, Buyuk Britaniya va Yevropa Ittifoqi universitetlarining professor-o'qituvchilari ToshDO-TAU talabalari, pedagoglar jamoasiga ma'ruza, master-klass, seminar-trening va amaliy mashg'ulotlar olib bordi.

Universitetda talabalar, magistrantlar, tayanch doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar va professor-o'qituvchilar uchun mahalliy, xalqaro axborot va ma'lumotlar bazalaridan foydalanishi uchun barcha sharoitlar mavjud. Jumladan, har bir kafedrada 4 tadan kompyuter, mustaqil ta'lim zalida 100 dan ortiq kompyuter, ARMning 2-qavatida 47 ta kompyuter internet tarmog'iga ulangan va wi-fi zonalaridan ham bepul foydalanish imkoniyati yaratilgan.

Biz talabalar hayotining rang-barang va yorqin bo'lishiga harakat qilamiz. Shu maqsadda Talabalar kengashi tashkiloti tuzilgan. Kengash hammaslak yoshlarning kuchli jamoasi bo'libgina qolmay, atrof-muhitga befarq bo'lmagan katta ahil oila hamdir.

Universitetda talabalarining ijtimoiy faolligini oshirish maqsadida turli yo'nalishdagi jamiyatlar va birlashmalar faoliyat olib boradi. Ilmiy iqtidorga ega talabalar "Yosh filolog olimlar jamiyati"ga a'zo bo'ladi. Jamiyat talabalarining ilmiy-tadqiqot ishlarini turli tadbirlar, ilmiy anjumanlarda namoyon qilish imkoniyatini beradi. "Yosh filolog olimlar" jamiyati tomonidan har yili noyabr oyida respublika miqyosidagi "Filologiya masalalari - yosh tadqiqotchilar nigohida" mavzusida an'anaviy ilmiy anjuman, aprel oyida "Til va adabiyot: ilmiy va amaliy izlanishlar yo'lidagi ilk odimlar" universitet miqyosida talabalarining ilmiy-amaliy anjumani o'tkazib kelinadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 3-martda qabul qilingan "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga ko'ra mazkur universitet oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va adabiyotini o'qitish metodikasini takomillashtirish, o'zbek tili va adabiyoti o'qituvchilarining malakasini oshirish, ilmiy-tadqiqotlar olib borish, davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish hamda amashunoslik bo'yicha tayanch oliy ta'lim muassasasi etib belgilandi. Shu bilan birga, ushbu me'yoriy hujjat asosida universitet qoshida Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlardagi davlat universitetlari hamda pedagogika institutlari huzurida hududiy bo'linmalarga ega Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi tashkil etildi. Bugungi kunda mazkur markazda vazirlik va idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va xo'jalik birlashmalari xodimlarining o'zbek adabiy tili me'yorlari, lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi va imlosi, davlat tilida ish yuritish asoslari, rasmiy hujjatlar va ularni yozish bo'yicha nazariy hamda amaliy bilimlari, ko'nikma va mahorat oshirib borilmoqda. Jumladan, 2020-yilda 102 ta guruhda 2126 nafar tinglovchi tahsil oldi va ularga sertifikatlar topshirildi. Bu viloyatlar kesimida Qoraqalpog'istonda 176, Andijonda 94, Buxoroda 103, Sirdaryoda 176, Jizzaxda 107, Navoiyda 152, Namanganda 103, Samarqandda 137, Surxondaryoda 161, Qashqadaryoda 100, Xorazmda 84, Farg'onada 141, Toshkent shahri bo'yicha 592 nafarni tashkil etadi.

2021-yil yanvar-mart oylari mobaynida 117 ta guruh tashkil etilib, 2613 nafar tinglovchi o'qitildi va ularga sertifikatlar taqdim etildi. Mazkur ko'rsatkich viloyatlar

kesimida Qoraqalpog'istonda 214, Andijonda 124, Buxoroda 176, Sirdaryoda 197, Jizzaxda 114, Navoiyda 219, Namanganda 116, Samarqandda 186, Surxondaryoda 114, Qashqadaryoda 154, Xorazmda 200, Farg'onada 170, Toshkent shahri bo'yicha 666 nafariga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, aholining yozma va og'zaki savodxonligini oshirish, o'zbek adabiy tili me'yorlari bo'yicha amaliy bilimlari, ko'nikma va mahoratini tizimli asosda oshirib borish bo'yicha markazda 2 ta guruh shakllantirilib, 53 nafar tinglovchi o'qitildi.

Ko'pchilikka yaxshi ayonki, chet davlat fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxsni O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga qabul qilish bo'yicha "O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida"gi qonuniga o'zgartirish kiritish yuzasidan takliflar olti oy mobaynida keng jamoatchilik muhokamasidan o'tdi. Yangi tahrirdagi qonun 2020-yil 13-mart kuni imzolandi. 2020-yil 15-sentabrda boshlab kuchga kirgan ushbu qonunning 19-moddasiga O'zbekiston fuqaroligiga umumiy tartibda qabul qilinish asosiy shartlaridan biri sifatida ariza topshirgan shaxsning davlat tilini muloqot qilish uchun zarur darajada bilishi ham kiritildi. Ushbu moddaga asosan davlat tilini bilish darajasini aniqlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini tomonidan belgilanishi mustahkamlab qo'yilgan. Nizomga ko'ra davlat tilini bilish darajasini aniqlash va davlat namunasidagi malaka sertifikatini Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi yoki uning hududiy bo'linmalari tomonidan berilishi qayd etilgan. Davlat tilini bilish darajasini aniqlashga tayyorlangan ko'rish, test materiallarini tayyorlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan shakllantiriladigan ishchi guruh ariza topshirgan shaxsning nutqiy, lingvistik, matnli tushunish kompetensiyalariga e'tibor qararadi. Markaz va uning hududiy bo'linmalari tomonidan 2020-yil dekabr oyidan 2021-yil aprelgacha davlat tilini bilish darajasini aniqlash hamda imtihonda muvaffaqiyatli o'tgan fuqaroligi yo'q 945 nafar talaborga Davlat namunasidagi sertifikatlar berildi. Joriy yilning mart oyidan boshlab o'zga millat vakillari va o'zbek tili o'rganuvchilar uchun 3 oylik "O'zbek tili" kurslari tashkil qilindi. Hozirgi kunda vazirlik, idoralardan tavsiya qilingan 80 nafar tinglovchi o'zbek tili o'rganmoqda.

Qolaversa, fundamental fanlar, zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari, sanoat, bank-moliya tizimi, yurisprudensiya, diplomatiya, harbiy ish va shu kabi o'ta muhim tarmoqlarda o'zbek tili o'zining haqiqiy o'rni egallashiga erishish, shu maqsadda zamonaviy darsliklar, etimologik va qiyosiy lug'atlar yaratish, zarur atama va iboralar, tushuncha va kategoriyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois universitet professor-o'qituvchilari ham o'zbek tili siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy va boshqa sohalarida o'qitish, ta'limning barcha bosqichlarida davlat tili o'qitilishi hamda o'zbek tili va adabiyotini yanada rivojlantirish borasidagi ilmiy, ilmiy-amaliy izlanishlar doirasini kengaytirish, undan davlat tili sifatida to'liq va to'g'ri foydalanishni ta'minlash, davlat tilining zamonaviy axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalariga faol integratsiyalashuvi, xalqaro miqyosdagi o'rni va nufuzini oshirish yo'lidagi faoliyatini yanada takomillashtirib bormoqda. Bir so'z bilan aytganda, jamoa mamlakat rahbari ta'riflagan "Ma'naviyat universiteti" degan yuksak nomga har jihatdan munosib bo'lish uchun birdamlik bilan sa'y-harakat qilib kelmoqda. Zero, til va adabiyot rivoji millat taraqqiyotining gavaridir.

Baxtiyor ABDUSHUKUROV,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti dekani, filologiya fanlari doktori, professor

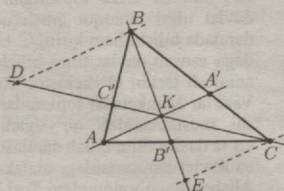
O'qituvchiga yordam

Cheva teoremasi

O'quvchilar uchun eng foydali bilimlar manbayidan biri bo'lgan geometriya fani o'zining nafaqat qat'iyli va aniqligi, balki go'zalligi bilan ham alohida ajralib turadi. Bunday go'zalliklardan biri uchburchakdagi ajoyib nuqtalar ekaniga hech shubha yo'q. Quyida shu haqda qisqagina so'z yuritamiz.

Ta'rif: Uchburchakning bir uchini qarama-qarshi tomondan yotgan ixtiyoriy nuqta bilan tutashtiruvchi to'g'ri chiziqqa Cheva to'g'ri chizig'i yoki chevian deyiladi.

Teorema: ABC uchburchakning uchlardan chiqib, uning mos qarama-qarshi tomonlarini A' , B' , C' nuqtalarda kesib o'tuvchi chevianlar faqat va faqat $\frac{AC'}{C'B} \cdot \frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A} = 1$ bo'lganda bitta nuqtada kesishadi.

Isbot: B va C nuqtalar orqali AA' to'g'ri chiziqqa parallel bo'lgan to'g'ri chiziq o'tkazamiz. Natijada bir qancha o'xshash uchburchaklar hosil bo'ladi va quyidagiga o'xshash uchburchaklardan bevosita foydalanamiz: $\triangle DBC \sim \triangle KA'C$, $\triangle CEB' \sim \triangle KAB'$, $\triangle AKC' \sim \triangle BDC'$.

DBC va $KA'C$ uchburchaklarning o'xshashligidan:

$$\frac{BA'}{A'C} = \frac{DB}{CE} \text{ tenglikka ega bo'lamiz. } CEB' \text{ va}$$

AKB' uchburchaklarning o'xshashligidan esa

$$\frac{CB'}{B'A} = \frac{CE}{KA} \text{ tenglik hosil bo'ladi. Va nihoyat,}$$

AKC' va DBC' uchburchaklarning o'xshash ekanidan

$$\frac{AC'}{C'B} = \frac{KA}{DB} \text{ tenglik o'rinni. Yuqorida keltirilgan uchala tenglikni hadma-had ko'paytiramiz:}$$

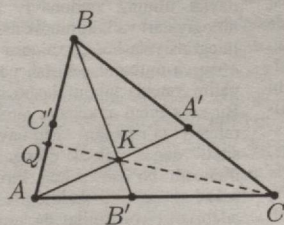
$$\frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A} \cdot \frac{AC'}{C'B} = \frac{DB}{CE} \cdot \frac{CE}{KA} \cdot \frac{KA}{DB} = 1$$

Teorema isbotlandi.

Teskari teorema: ABC uchburchakning AB , BC va CA tomonlaridan olingan C' , A' va B' nuqtalar uchun

$$\frac{AC'}{C'B} \cdot \frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A} = 1$$

tenglik o'rinni bo'lsa, AA' , BB' va CC' to'g'ri chiziq bitta nuqtada kesishadi.

Isbot: ABC uchburchakning AB , BC va CA tomonlaridan C' , A' va B' nuqtalarni olaylik.

AA' va BB' to'g'ri chiziqlar K nuqtada kesishsin. CM to'g'ri chiziq esa AB tomonni Q nuqtada kesib o'tsin deylik.

U holda yuqorida isbotlangan teoreмага ko'ra:

$$\frac{AQ}{QB} \cdot \frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A} = 1.$$

Bundan ko'rinadiki,

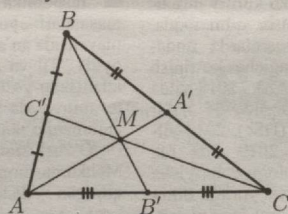
$$\frac{AQ}{QB} \cdot \frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A} = \frac{AC}{C'B} \cdot \frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A}.$$

$$\frac{AQ}{QB} = \frac{AC}{C'B}.$$

Demak, $\frac{AQ}{QB} = \frac{AC}{C'B}$. Bu tenglik esa, Q va C' nuqtalarning ustma-ust tushishini anglatadi. Isbot yakunlandi.

Cheva teoremasining tatbiqlari

Cheva teoremasi orqali ko'pgina masalalarni yechish mumkin. Jumladan, uchburchakdagi ajoyib nuqtalar ham ushbu teorema yordamida osongina isbotlanadi. Bundan tashqari, boshqa bir qator masalalarni yechishda undan foydalanamiz. Quyida ularning ba'zilar bilan tanishaylik.

1-masala: Uchburchakning medianalari bitta nuqtada kesishishini isbotlang.

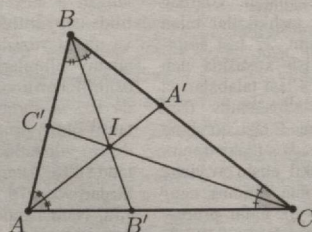
Yechish: Ma'lumki, uchburchakning medianasi tomonni teng ikkiga bo'ladi. Shunday ekan, A' , B' va C' nuqtalar mos tomonlarning o'rtalari demakdir. U holda

$$\frac{AC'}{C'B} \cdot \frac{BA'}{A'C} \cdot \frac{CB'}{B'A} = 1 \cdot 1 \cdot 1 = 1$$

Cheva teoremasiga ko'ra, AA' , BB' va CC' to'g'ri chiziq bitta nuqtada kesishar ekan.

Bu nuqta odatda uchburchakning og'irlik markazi yoki sentroid deyiladi.

2-masala: Uchburchakning bissektrisalari bitta nuqtada kesishishini isbotlang.

Yechish: ABC uchburchakning AA' , BB' va CC' bissektrisalarini o'tkazaylik. Ma'lumki, uchburchakning bissektrisasi o'zi tushayotgan tomonni mos

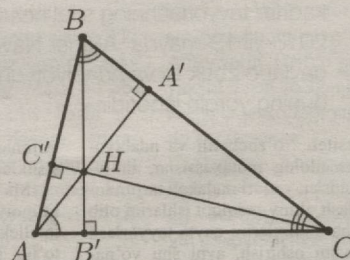
yon tomonlar nisbati kabi nisbatdagi kesmalarga ajratadi:

$$\frac{AB'}{B'C} = \frac{AB}{BC}; \quad \frac{CA'}{A'B} = \frac{CA}{AB}; \quad \frac{BC'}{C'A} = \frac{BC}{CA}$$

Endi bu nisbatlarning ko'paytmasini qaraylik:

$$\frac{AB'}{B'C} \cdot \frac{CA'}{A'B} \cdot \frac{BC'}{C'A} = \frac{AB}{BC} \cdot \frac{CA}{AB} \cdot \frac{BC}{CA} = 1$$

Cheva teoremasiga ko'ra AA' , BB' va CC' to'g'ri chiziqlar (uchburchakning bissektrisalari) bitta nuqtada kesishadi. Odatda bissektrisalar kesishgan nuqta uchburchakning inmarkazi deyiladi.

3-masala: O'tkir burchakli uchburchakning balandliklari bitta nuqtada kesishishini isbotlang.

Yechish: Yuqoridagi masalalarning yechimlariga e'tibor berib, umumiylikni tushunishga harakat qilaylik. Cheva teoremasidan foydalanishda chevianlar o'zlarini tushayotgan tomonni qanday kesmalariga ajratayotganini bilish muhim. Bu masalada ham dastlab uchburchakning tomonlari qanday kesmalariga bo'linayotganini topib olamiz.

Chizmadan ayonki, berilgan uchburchak ichida bir nechta to'g'ri burchakli uchburchak hosil bo'lmoqda.

ABB' to'g'ri burchakli uchburchakka ko'ra:

$$AB' = \frac{AB}{\cos A}$$

$$\text{Qolgan kesmalarni ham xuddi shu kabi topamiz:}$$

$$B'C = \frac{BC}{\cos C}; \quad CA' = \frac{AC}{\cos C}; \quad A'B = \frac{AB}{\cos B};$$

$$BC' = \frac{BC}{\cos B}; \quad C'A = \frac{CA}{\cos A}$$

Ulardan tuzilgan nisbatlarning ko'paytmasi quyidagicha ko'rinishga keladi:

$$\frac{AB'}{B'C} \cdot \frac{CA'}{A'B} \cdot \frac{BC'}{C'A} = \frac{AB}{\cos A} \cdot \frac{AC}{\cos C} \cdot \frac{BC}{\cos B} = \frac{AB \cdot AC \cdot BC}{\cos A \cdot \cos B \cdot \cos C} = 1$$

$$\frac{AB \cos C}{BC \cos A} \cdot \frac{AC \cos B}{AB \cos C} \cdot \frac{BC \cos A}{CA \cos B} = 1$$

Demak, AA' , BB' va CC' to'g'ri chiziqlar (uchburchakning balandliklari) bitta nuqtada kesishar ekan. Odatda balandliklar kesishgan nuqta uchburchakning ortomarkazi deyiladi.

Uchburchakning Jergon nuqtasi, Nagel nuqtasi kabi yana bir qancha ajoyib nuqtalar haqidagi masalalarni ham Cheva teoremasidan foydalanib, osongina yechish mumkin. Maktab geometriyasida uchraydigan "Uchburchakning ajoyib nuqtalari" mavzusi 8-sinf geometriya darsligida berilgan bo'lib, masalalarni yechishda boshqa usullardan foydalanilgan. Darslikdagi usullar ham sodda va tushunarli. Biroq o'quvchi bir masalaga turli rakursdan qarashni o'rgansa, bu uning fikrlash doirasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuni inobatga olib, darsdan tashqari, to'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarni Cheva teoremasi bilan tanishtirish va ularga masalalarni bu teorema yordamida ham yechish mumkinligini ko'rsatish orqali ularning masala yechish ko'nikmasini yanada kengaytirish mumkin.

E'tirof

Darslikdan ko'nglimiz to'ldi

An'anaviy ta'limda ona tili darslarida, asosan, lingvistik kompetensiyalarni singdirishga katta e'tibor qaratilgan edi. Bu esa fanni o'zlashtiruvchining ijodiy va mantiqiy fikrlash, tahlil qilish bilan bog'liq iqtidorini namoyon qilishga biron bo'lsa-da to'sinlik qilardi. Fanni o'rganishdan maqsad tilni bilish emas (o'quvchi shundoq ham oilada o'z ona tilini o'rganib, so'ng maktabga keladi), balki shu tilda ravon, chiroyli so'zlash, bexato yozish ko'nikmalariga ega bo'lishdir.

10- va 11-sinf "Ona tili" darsligining 2-qismi ("O'qituvchi" nashriyoti — 2020. B.Mengliyev va b.) bugungi kun talabidan kelib chiqib, grammatik mavzular biron cheklangan holda, asosan, o'quvchining nutqiy salohiyatini o'stirishga yo'naltirilgan. Bu esa o'quvchini mustaqil, tanqidiy fikrlashga, berilgan matnlardagi ma'lumotlarni tahlil qilishga, xulosalashga undaydi. Eng asosiysi, turli sohalarga oid bilimlarini boyitishga xizmat qiladi. Bu bilan grammatik mavzular umuman yo'qotildi, degan fikrdan yiroqmiz, balki, qoidalar avval matnlar, mashqlar orqali induktiv usul bilan singdirilib, keyin o'quvchi xulosa qilib bo'lgach, bayon qilinadi. Avvalgi darsliklarimizda berilgan nazariy matnlarda ilmiy terminlar, izohlab jumalalar o'quvchining tushunishini murakkablashtirardi va o'qituvchi bevosita aralashishga majbur bo'lar edi. Mazkur darslikdagi qoidalarning, ya'ni nazariy matnlarning aniq-lo'ndaligi ham mavzuni yengilroq o'zlashtirishga yordam beradi. Tanlangan matnlar, ular asosida tuzilgan qiziqarli savol va topshiriqlar esa o'quvchining muloqot madaniyatini shakllantirishga, savodxonligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Darslikdagi matnlarning mavzu ko'lami nihoyatda keng: ilm-fanning eng so'ngi yutuqlari-yu didaktik adabiyotning nodir namunalari, nasr va nazmning noyob durdonalari-yu shaxsga muvaffaqiyat sirlarini o'rgatuvchi psixologik treninglarga: "Kitob — xalqaro kenglik stansiyasi", "Ruhii muammolar davosi", "Ijodkorning baxti", "O'zingga uchta haqiqiy do'st top", "O'rdak emas burgut bo'ling", "Baxt pulda emas(mis?)", "Nobel mukofoti", "Globallashuv: tillar taraqqiyoti va tanazzuli" va boshqalar.

Berilgan mavzularning nomlanishi ham noan'anaviy. Jumladan, "So'z va ibora teng emas", "Tasviriy ifoda — ko'tarinki nutq vositasi", "Ortiqcha qo'shimchalar", "Nutqdagi "taqiqlar", "O'zbek tili kompyuter tili bo'la oladimi?", "Esse — ijodiy matn", "Nutqda o'rinni va noo'rin so'zlar", "Evfemizm va disfemizm" va hokazo. Bunday nomlanishda bir tomondan chuqur grammatizmdan qochilsa, ikkinchi tomondan, ifodadagi sodalilik o'quvchini o'ziga jalb qiladi.

Jumladan, 11-sinf darsligida berilgan "Nutqdagi "taqiqlar" mavzusini olaylik. Dars boshlanishida A.Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidan parcha berilgan. Matndagi "yumshoq", "qog'ozga o'ralgan" so'z va iboralar hozirgi kunda so'zlashuvda qaysi ifodalar bilan berilishi so'raladi. 9-sinf darsligidagi 2-mashqdada esa nutqiy taqiqlar, ya'ni tabular madaniy ifodalar bilan almashtiriladi. Masalan, "Qarasam, chuqur to'la... (arg'amchi, ilon, uzun opa)! Vashillab yotibdi! Yoki madaniy nutq sohibi o'z fikrini chiroyli va kishi ko'ngliga og'ir botmaydigan qilib ifoda etishi evfemizm mavzusida tushuntiriladi va

unga mos mashqlar beriladi. Ushbu darsda berilgan testlardan biriga e'tibor qiling:

"Xato qilyapsiz!" murojaati ijobiy ma'noda qo'llangan qatomi toping.

A. Siz yanglishyapsiz.

B. Fikringiz mulqo noto'g'ri.

C. Noo'rin gapirmang.

D. Haqiqatdan juda uzoqlashyapsiz.

Yoki 10-sinf darsligidagi 5-mashqda yoshi ulug' odamlarga nisbatan qo'llanadigan evfemizmlarni uslubiy bo'yog'iga ko'ra tartiblash so'raladi. Bu, albatta, o'quvchini madaniy so'zlashga, leksik vositalardan nutq uchun eng qulayini tanlashga o'rgatadi. Demak, darsliklarda berilgan deyarli barcha mavzular maktab bitiruvchisining turmushdagi turli vaziyatlarda muloqot qila olish, o'rinni so'zlash ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, darsliklarda rezume-ma'lumotnoma, tavsifnoma, tilxat, ishonchnoma, bayonnoma, undan ko'chirma, so'rovnoma, tavsiyanoma, tabriknoma kabi qator inson hayotidagi zarur ish qog'ozlari, ularning tarkibiy qismlari haqida ham ma'lumot berilib, ushbu ish qog'ozlarini yozish malakasi singdiriladi.

"Boshqotirmalarda yashiringan maqollarni toping", "Matn mazmuniga mos maqolni toping", "Birliklardan eng qulayini tanlang", "Qaysi gapda so'zlar bog'lanishidagi moslik buzilgan?", "Fikrlar janrijidagi ortiqcha gap, jumlani toping", "Ko'hna ifodalarni hozirgilari bilan almashtiring" kabi topshiriqlar ham o'quvchini "o'ynatadi", ham o'ylatadi.

10-sinf darsligidagi 9-mavzuning grammatik maqsadi o'zaro bog'lanmaydigan so'zlarni izohlash. Nutqiy mavzusi esa vaqt qadriga bag'ishlangan "Umr shunday kechadi" matni bilan boshlanadi. Darsga epigraf sifatida Erkin Vohidovning:

Fikrat — daryo, g'afat ko'lmakdir;

Daryo — hayot, ko'lmak o'lmakdir

misrasi berilgan. Epigrafning o'zidayoq o'quvchiga fikrlash kerakligi, hayot o'tkinchiligini tushunish, harakatdan tinmaslik va vaqtning qadriga yetish zarurligi uqtiriladi. Ramzlariga boy "Umr shunday kechadi" va "Vaqt qadri" matnlari bahs-munozaraga, fikrlashga chorlaydi, undagi grammatik topshiriqlar esa so'zni to'g'ri tanlashga o'rgatadi. Mavzudagi mashqlar ham, test topshiriqlari ham turfa xil va barchasini bitta nutqiy mavzu — "Vaqt qadri" mavzusi bog'laydi. Bunday mavzu mutanosibligini darsliklardagi barcha mavzularda kuzatish mumkin.

Darsliklar dizayni, tanlangan suratlar, rangtasvir ham e'tiborga loyiq.

Qisqa qilib aytganda, loyihasi ko'riylayotgan Ona tili ta'limining Milliy dasturi talabi, ya'ni o'quvchilarda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi mazkur darsliklarda o'z ifodasini topgan.

Nazokat RAHMONOVA,
Uzun tumanidagi
20-maktabning ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi

9-may — Xotira va qadrlash kuni

Bolaligim Surxonning chekka bir qishlog'ida o'tgan. Uzoq yillardan buyon poytaxtda yashayman, ammo xayolan tez-tez bolaligim o'tgan joy, o'qituvchilarim va maktabim quchoq'iga o'tlanaveraman. Ayniqsa, bu xayollar har yili "Ustoz va murabbiylar kuni", "Xotira va qadrlash kuni" bayramlari yaqinlashganda yanada kuchayadi. Ustozlarim haqida bir narsalar qoralagim keladi-yu, botinolmayman. Ular haqidagi fikrlarimni tizimli, obrazli, haqqoniy bayon etolmasligimdan cho'chiyman.

Hayotimga oq yo'l bergan Ustozlarim

Oddiy bir qishloq qizining ilmi, ziyoli inson bo'lib yetishuvda o'z hissasini qo'shgan insonlar oldida ta'zim qilgim, ular mehnatini oqlash uchun elimga yanada ko'proq xizmat qilgim kelaveradi.

Bugun qo'limga qalam olish jur'ati esa aynan kechagi voqea sabab paydo bo'ldi. O'zim ham ustozman, poytaxtdagi 260-maktabda saboq beraman. 4-soat darsdan chiqib, xonamga kelsam, men uchun aziz bo'lgan, qalbm ardog'idagi ustozim O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi a'zosi, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Norqul Bekmirzayevni ko'rdim. O'sha paytdagi xursandchilik, hayajonimni so'z bilan ifodalab berolmayman.

Bolaligimdan ustozlikka, ona tili va adabiyot faniga havas shu inson tufayli uyg'ongan edi. Menda intilishni ko'rgan oila a'zolarim qo'llab-quvvatlashdi. Otajonim Qurbonmurot Do'simqulov biologiya o'qituvchisi edi. Boshlang'ich sinfda o'qigan kezlirim husnixatim, ifodali va tez o'qishimni har kecha nazorat qilar, turli kitoblar keltirar va "Mening qizim o'qituvchi bo'ladi", deb faxrlanardi. Onajonim esa shifokor bo'lishimni istardi.

Maktabni a'lo baholarga tugatib, ToshDU(hozirgi O'zMU)ning filologiya fakultetiga sirdan o'qishga kirdim. Maktabimiz direktori Nabixon Abdurahimov darrov ishga chiqirib oldi. Ish faoliyatimni maktab kutubxonachiligidan boshladim va tez orada sevimli fanimdan dars berishdi.

Universitetga kirish vaqtini eslasam, adabiyotshunos olim, professor, O'zbekiston Qahramoni Ozod Sharafiddinovi va u kishining o'sha kungi yordamini unutmayman. Birinchi yozma imtihonni a'lo baholarga topshirib, yaxshi kayfiyat bilan og'zaki imtihonga keldik. 13 nafar abituriyent soat 8:00 da imtihonga kirdik. Oxirgi bo'lib men bilet oldim. Imtihon oluvchilar abituriyentlarni bir talay savollarga tutardi. Ko'plarga "o'tmadingiz, keyingi yil kelasiz", degan javob bilan ruxsat berardi. Bir payt xonaga baland ovozi bir domla kirdi. Bu Ozod Sharafiddinovi edi. Xonadan esa 12-abituriyent keyingi yilda keladigan bo'lib chiqib ketgan edi. Javob berish navbati menga kelgan vaqt domla imtihon oluvchilardan: "Soat 12 ga qadar bo'lgan hisobotni bering", dedi. Imtihon oluvchilar esa: "Ertalab kirgan 13 abituriyentning o'n ikkinchisi hozir "2" olib chiqib ketdi.

Bitta shu qiz qoldi", deb meni ko'rsatdi. Shunda Ozod Sharafiddinovi oldida turgan partaga bir musht tushirdi-da, "Ko'zingga qarang, bu taxlitda universitetda kim o'qiydi", dedi-yu chiqib ketdi. Shu bo'ldi-yu mening bergan javoblarimdan so'ng hech qanday qo'shimcha savollarsiz "4" baho qo'yib berishdi. Bu baxtli tasodif edi.

Keyingi imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirib, universitet talabasi bo'lib, olam-olam quvonch bilan qishlog'imga qaytdim. Shundan keyin ustoz televizor ekranlarida ko'rinsa otajonim menga: "Kel, qizim, otang televizorda gapiryapti", derdi. Bu voqeani hozirgacha aytib, ustozning qanchalar bag'rikeng, tanti inson bo'lganliklarini o'quvchilarimga yetkazaman.

Ham o'qib, ham ishlab yurgan kunlarimning birida hayotimda jiddiy oilaviy muammo paydo bo'ldi. Bu muammo meni anchagina sindirib qo'ygan edi. O'qishimni davom ettirishga-da kuch topolmay qoldim. Navbatdagi bahorgi o'qish davrimiz edi. O'qishdan qo'l siltab, hamma narsadan voz kechib turgan bir paytda sirtqi bo'lim dekanimiz Norqul Bekmirzayev holatimdan xabar topib qolibdi. Meni oldiga chaqirib, otalarcha mehribonlik bilan gaplarimni eshitib shunday dedi: "Qizim, bu muammo o'tadi, lekin sen qaytib o'qiy olmasliging mumkin, o'qishni davom ettirasan, qanday yordam kerak bo'lsa, men senga yordam beraman", dedi. Ustozning bu nasihati menga kuch berdi. Dardlarimni ancha unutdim, o'zimni qo'lga oldim va o'qishimni davom ettirdim. Haqiqatan, o'ying o'n beshi qorong'i, o'n beshi yorug', deganlaridek hammasi izga tushdi.

Hayotimning turli jabhasida menga yaxshilik qilgan, yo'l ko'rsatgan bu yaxshi insonlarning nomi nafaqat ustoz, balki ma'naviy ota sifatida qalbimda bir umrga joy egalladi.

Shunday aziz ustozlarning mehnatlarini oqlash uchun kasbimni umrimging ziyinati, iftixoriga aylantirishni ko'nglimga tugdim. O'tganlarni yaxshi ishlari bilan xotirlash, tiriklarni esa qadrlashning o'zi bizni ma'nan yuksalishga, mehnat qilishga undaydi. Ularning "Kasbingga munosib bo'l, qizim. Sinfxon — tabarruk ostona" degan o'g'itlari qulog'im ostida hamisha jaranglab turadi.

Bahor ESHBOLTAYEVA,
Yunusobod tumanidagi
260-maktab o'qituvchisi

Chiqindi: kreativ yondashish, innovatsion taklif va amaliy klassifikatsiya tajribasi

Jahon banking ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga kelib dunyo bo'yicha kishilik jamiyati faoliyati natijasida 2016-yilga nisbatan 70 foizdan ko'proq chiqindi chiqariladi. Hozir ularning 13,5 foizi qayta ishlanmoqda, 5,5 foizi kompostlanmoqda, qolgan esa katta maydonlarni egallagan chiqindi poligonlariga to'planishi yoki yoqib yuborilishi natijasida atrof-muhitga katta zarar yetkazmoqda. Chiqindilarning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish, ekologik xavfsizligini ta'minlash va turli miqyosda (lokal, regional va global) boshqarishni yo'lga qo'yish uchun, avvalambor, uning yagona ilmiy asosini yaratish zarurligini quyidagi oddiy holat bo'yicha isbotlab berish mumkin.

ko'p qo'llaniladigan so'zlardan bo'lmish "chiqindi" va "axlat" atamalarini na umum-majburiy kuchga ega bo'lgan qonun, ensiklopediya, lug'atlarda va na ilmiy adabiyotlarda uchraydi yoki o'z isbotini topgan ta'riflarda berilgan. Ularda har ikkala atamaga tegishli mushohadali muammolar quyidagilardan iborat:

- ✓ ular faqatgina kishilik faoliyati natijasida yuzaga kelishi mumkinligi, ya'ni antropogen xarakterga ega ekanligi;
- ✓ tabiiy hodisa, jarayon va voqealar natijasida yuzaga kelgan va atrof-muhit uchun katta ta'sir ko'rsatayotgan chiqindi va axlatlarning e'tibordan chetda qolib ketgani;
- ✓ "chiqindi" bilan "axlat" atamalarining sinonim so'z sifatida qaralishi;
- ✓ umume'tirof etilgan va barcha uchun asosiy manba hisoblanadigan normativ-huquqiy hujjatlar, ensiklopediya va lug'atlarda har ikkala atamaga to'liq ta'rif berilmaganligi;
- ✓ berilgan ta'riflar ilmiy asoslanmaganligi, biri ikkinchisini inkor etishi va h.k.

1-jadval

"Chiqindi" va "axlat" atamalariga adabiyot va Internet manbalarida berilgan ta'riflar

T/r	Adabiyot va manbalar	"Chiqindi" va "axlat" atamalariga berilgan ta'riflar
	<i>Chiqindi.</i> O'zbekiston Respublikasining 2002-yil 5-apreldagi "Chiqindilar to'g'risida"gi qonunining 2-moddasi. https://lex.uz/docs/42423 . E'lon qilingan vaqti 15.11.2019.	<i>Chiqindi</i> – ishlab chiqarish yoki iste'mol qilish jarayonida xomashyo, materiallar, xomaki mahsulotlar, boshqa buyumlar yoki mahsulotlarning hosil bo'lgan qoldiqlari, shuningdek, o'zining iste'mol xususiyatlarini yo'qotgan tovarlar (mahsulotlar). <i>Axlat</i> – ta'rif berilmagan.
	<i>Chiqindi.</i> O'zbek tilining izohli lug'ati. 4-jild. – Toshkent: "O'zME DIN", 2008. 497-b. https://www.ziyouz.com/ E'lon qilingan vaqti 25.03.2018.	<i>Chiqindi</i> – kerakli qismi ishlatilgandan qolgan narsalar. Bunda <i>chiqindi</i> bilan <i>axlat</i> so'zlari bir ma'noli bo'lib qolgan.
	<i>Axlat.</i> O'zbek tilining izohli lug'ati. 1-jild. – Toshkent: "O'zME DIN", 2006. 120-b. https://www.ziyouz.com/ E'lon qilingan vaqti 25.03.2018.	<i>Axlat</i> – supurindi va tashlandilar, supurish-sidirish natijasida to'plangan iflos narsalar.
	<i>Ch.</i> O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 9-jild. Toshkent: "O'zME DIN", 2003.	<i>Chiqindi</i> – ta'rif berilmagan.
	<i>A.</i> O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 1-jild. Toshkent: "O'zME DIN", 2000.	<i>Axlat</i> – ta'rif berilmagan.
	<i>Waste. Definition of waste by Oxford Dictionary on Lexico</i> ... www.lexico.com > definition. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/waste	<i>Chiqindi</i> – har qanday turdagi moddalar yoki materiallarning foydali qismlari ishlatilgandan so'ng qolgan narsalar.
	<i>Отходы. Мусор. ВИКIPYEDIA.</i> Свободная энциклопедия. https://ru.wikipedia.org/wiki . E'lon qilingan vaqti. 4.10.2020.	<i>Chiqindi</i> – ishlab chiqarish, ishlarni bajarish, xizmatlarni ko'rsatish yoki iste'mol qilish jarayonida hosil bo'lgan modda yoki narsalar. <i>Axlat</i> – kishilar faoliyati chiqindisining bir kategoriyasi (toifasi).
	<i>Отходы.</i> YEVROPEDIYA. Популярный энциклопедический словарь. Москва: "Олмапресс", 2004. – С. 642	<i>Chiqindi</i> – hosil bo'lgan joyda va vaqtda hech narsaga yaramaydigan kishilik faoliyatining qo'shimcha (ikkilamchi darajali) mahsuloti. <i>Axlat</i> – ta'rif berilmagan.
	<i>Waste.</i> UNEP. Basel Convention on the control of transboundary movement of hazardous wastes and their disposal. Adopted March, 22, 1989.	<i>Chiqindi</i> – utilitatsiya qilinadigan yoki utilitatsiya qilinishi ko'zda tutilgan yoki yo'q qilinishi talab qilinadigan moddalar yoki narsalar
	<i>Waste.</i> Lox F. 1994. Waste Management - Life Cycle Analysis of Packaging. Final Report. Vrije Universiteit Brussel, Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek, Belgian Packaging Institute, XI/A/4.	<i>Chiqindi</i> – sanoat tizimidan yoki iqtisodiy jihatdan "qiymati yo'q" bo'lgan mahsulot yoki iste'molchi tomonidan muayyan maqsadga muvofiq foydalanilgan yoki o'z funksiyasini bajarib bo'lgan har qanday modda yoki obyektidan hosil bo'lgan mahsulot.
	<i>Waste.</i> Pongrácz, E. 2002. Re-defining the Concepts of Waste and Waste Management: Evolving the Theory of Waste Management. Doctoral Dissertation. University of Oulu, Department of Process and Environmental Engineering. Oulu University Press.	<i>Chiqindi</i> – ma'lum bir vaqt va joyda, uning haqiqiy tuzilishi va holatida, egasiga foydali bo'lmagan yoki egasi bo'lmagan va maqsadi bo'lmagan ishlab chiqarilgan narsa.

*Birinchi*dan, chiqindilarga berilgan ta'riflar faqatgina antropogen xarakterga ega ekanligi. Global, regional va milliy miqyosda chiqindilarga doir ma'lumotlar ham aynan mazkur ta'riflar asosida olib borilmoqda. Masalan, Global ekologik jamg'arma (GEF) kimyoviy moddalarni ishlab chiqarish jarayonida qo'llanish loyihasi bo'yicha hisobotlar berib bormoqda. Barcha antropogen turdagi chiqindilarga doir ma'lumotlar esa, negadir, Butunjahon banki tomonidan tarqatiladi. O'zbekistonda chiqindilarga doir ma'lumotlar Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasining yillik hisobotlari "Chiqindilarni boshqarish" qismida 8-antropogen faoliyat ko'rsatkichlari bo'yicha berib borilmoqda.

*Ikkinchi*dan, tabiiy hodisa, jarayon va voqealar natijasida yuzaga kelgan va atrof-muhit uchun katta salbiy ta'sir ko'rsatayotgan chiqindi va axlatlar e'tibordan chetda qolib ketmoqda. Zero, chiqindilar nafaqat kishilik jamiyatining hayotiy faoliyati, balki tabiatda kechayotgan jarayon va hodisalar natijasida ham sodir bo'ladi. Ayniqsa bu holat tabiiy xarakterdagi favqulodda vaziyatlarga tegishlidir. Masalan, birgina Indoneziyaning Yava orolida 2010-yil 26-oktabrda sodir bo'lgan "Merapi vulqoni" otilishi natijasida lava oqimlari besh kilometr radiusdagi yerlarni tabiiy chiqindilar bilan qopladi, atmosferaga esa bazalt kukuni va qum aralash 50 mln m³ dan ortiq chiqindilar tashlandi. Atrof-muhitga chiqarilgan tabiiy hodisalar natijasida 347 kishi qurbon bo'ldi, 400 mingdan ortiq aholi evakuatsiya qilindi, Yava orolida havo kemalarining parvozi esa bir necha haftaga to'xtatildi. Mazkur favqulodda vaziyatlarda hosil bo'lgan minglab tonna chiqindi ham "Chiqindilar poligonlari"ga olib borib tashlandi, ayrimlari ikkilamchi resurs sifatida qayta ishlab chiqarish uchun yuborildi, ma'lum bir qismi esa utilitatsiya qilindi. Mazkur tabiiy vaziyatda yagona bir chiqindilar tizimidan foydalanishga to'g'ri keldi. Chunki har qanday davlatda bunday tabiiy turdagi favqulodda vaziyatlar uchun alohida "chiqindilar ombori", maxsus qayta ishlab chiqarish yoki utilitatsiya qilish korxonalarini tashkil etilmagan.

*Uchinchi*dan, ayrim adabiyotlarda "chiqindi" bilan "axlat" atamalarining sinonim so'z sifatida qaralishi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining "Chiqindilar to'g'risida"gi qonunining 2-moddasida berilgan tushunchalarda axlat so'ziga ta'rif berilmagan. Xuddi shunday holat nufuzli "YEVROPEDIYA. Популярный энциклопедический словарь"da ham qaytarilgan.

*To'rtinchi*dan, Respublikamizning ta'rif va tushunchalarni aks ettiruvchi rasmiy kuchga ega bo'lgan "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da "chiqindi" va "axlat"ga tegishli birorta ham izoh yo'q.

*Beshinchi*dan, ilmiy, ommabop va rasmiy adabiyotlarda har ikkala atamaga berilgan ta'riflar ilmiy asoslanmagan yoki biri ikkinchisini inkor etgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "axlat – supurish-sidirish natijasida to'plangan iflos narsalar", deb ta'riflangan. Ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, qurilish kabi ko'p tarmoqli

xo'jalik faoliyati natijasida yuzaga kelgan axlatlar umuman inobatga olinmagan. Unda keltirilgan misollar esa badiiy adabiyotlardan olingan so'zlarga tayangan, xolos.

Yuqoridagi muammoli vaziyatdan chiqib ketishning yagona yo'li "chiqindi" va "axlat" atamalariga ilmiy asoslangan izoh berish va ularga doir obyektiv borliqni aks ettirish, baholash imkoniyatini beradigan tasniflash (klassifikatsiyalash) va hisobini to'g'ri yuritish (statistik ma'lumotlash) orqali ularni boshqarish mexanizmini ishlab chiqishdir.

Yuqoridagi kamchiliklarni inobatga olgan tarzda chiqindi – tabiat hodisalari va kishilik jamiyati faoliyati natijasida hosil bo'ladigan inson hayotida to'g'ridan-to'g'ri (bevosita) ishlatish imkoniyatiga ega bo'lmagan hamda atrof-muhitga salbiy ta'sir qiladigan ikkilamchi mahsulot. Axlat esa chiqindilarning inson faoliyati natijasida qayta ishlatish imkoniyatiga ega bo'lmagan qismi.

Mazkur tushunchalar chiqindilarning hosil bo'lishi (genezisi), kishilik jamiyati uchun qanday holatda bo'lishi va xavfsizligi nuqtayi nazaridan ta'riflangan. Chiqindilarning barchasini, albatta, qayta ishlatishning imkoniyati yo'q yoki uning uchun juda uzoq muddat talab qilinadigan jarayon hisoblanadi. Shuning uchun ham "chiqindi" – "axlat" tariqasida maxsus ajratilgan joy, qurilma yoki omborxonalarida ekologik xavfsizlikni ta'minlash maqsadida to'planadi.

Chiqindi atamasiga berilgan ta'rif uni tasniflash yoki klassifikatsiyalash, ya'ni qo'yilgan maqsadga qarab sinflashtirishga imkon beradi. Bu esa aholining chiqindilarga doir ta'lim-tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yish muammosini hal qilishga birlamchi turki bo'lib xizmat qiladi, deb o'ylaymiz (Nigmatov, 2014). Chiqindilarning genezisiga qarab ularni quyidagicha klassifikatsiyalash maqsadga muvofiq (2-jadval).

D.L.Armandning fikriga qo'shilgan tarzda chiqindilarni genezisi bo'yicha tasniflashda:

- falsafaning fanlar metodologiyasiga qo'yiladigan talablarga javob bera olishi;
- muayyan bir maqsadga yo'naltirilganligi;
- ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etishi;
- ajratilgan guruhlarning qaytarilmasligi;
- qismlarning nomlanishi oddiy va ravon ko'rinishda ifoda etilishi;
- metodik jihatdan uni tadqiq qilish imkoniyatiga ega bo'lishlik

qoidalariga rioya etishga harakat qildik. Chiqindilarni genezisi bo'yicha klassifikatsiyalashda (2-jadval) ular ikki katta qismga ajratib olindi – tabiiy jarayonlar (to'g'rirog'i, kishilik faoliyati unga tayyor bo'lmagan favqulodda vaziyatlar) va kishilik jamiyatining kundalik hayotiy ehtiyojlarini qondirish natijasida hosil bo'ladigan chiqindilar. Favqulodda vaziyatlar esa O'zbekiston Respublikasi qonuni bo'yicha uch: texnogen, tabiiy va ekologik turlarga ajratilgan. Lekin xalqaro standartlar bo'yicha

favqulodda vaziyatlar nafaqat texnogen, balki inson notexnogen faoliyati natijasida ham sodir bo'lishi, ekologik tusdagilari esa ham texnogen va ham tabiiy tusda kechishi isbot talab qilmaydigan aksiomadir. Shuning uchun ham biz taklif etayotgan chiqindilar tasnifida favqulodda vaziyatlarda hosil bo'ladigan chiqindilarni tabiiy, antropogen va aralash turlarga ajratib oldik. Ularni nomlashda nafaqat favqulodda vaziyatlarni sodir qiluvchi jarayon (masalan, vulqon, zilzila, bo'ron kabi), balki ular natijasida chiqindilarning hosil bo'lishiga olib

keluvchi omillarni ham kiritishni maqsadga muvofiq deb bildik.

Tasniflash jadvalida "aralash" turdagi favqulodda vaziyatlarni o'z navbatida ikki: tabiiy-antropogen va antropogen-tabiiy turchalarga ajratib olindi. Zero, 2011-yilning 11-martida Tinch okeanida sodir bo'lgan 9,1 balli zilzila sunamini yuzaga keltirdi. Dunyo iqtisodiyoti rivojlanish darajasida 3-o'rinda turuvchi Yaponiyaning Miyagi prefekturasi qirg'og'ida dengiz to'lqini 35 metr balandgacha ko'tarildi va Fukusima AESning 1–3-bloklarini ish-

dan chiqardi. 20 daqiqa ichida bir millionlik Syunday shahrini suv bosdi va million tonna chiqindi hosil bo'ldi. Bularning 80 foizdan ortig'i axlat tariqasida edi. Radioaktiv chiqindilarni tashlash joyi Yaponiyada bo'lmaganligi uchun ham hanuzgacha ushbu "axlat"ni xavfsiz darajada ko'mish yoki joylashtirish eng katta muammo bo'lib turibdi. Mazkur turdagi chiqindilar tabiiy-antropogen, ya'ni tabiat hodisasidan boshlandi va inson qo'li bilan yaratilgan AES falokati orqali u ikki barobar xavfli chiqindilarni chiqarishga olib keldi (1-rasm).

2-jadval

Chiqindilarni genezisi bo'yicha klassifikatsiyalash tajribasi

CHI QINDILAR				
Favqulodda vaziyatlar natijasida hosil bo'ladigan chiqindilar				Kishilik jamiyatining kundalik hayotiy ehtiyojlarini qondirish natijasida hosil bo'ladigan chiqindilar
Tabiiy	Antropogen	Aralash		
		Tabiiy-antropogen	Antropogen-tabiiy	
Zilzila va vayronagarchilik	Mudofaa va xavfsizlik	Zilzila → Mudofaa va xavfsizlik	Mudofaa va xavfsizlik → zilzila	Maishiy
Qurg'oqchilik va tabiiy yong'in	Tog'-kon sanoati	Tabiiy yong'in → tog'-kon sanoati	Tog'-kon sanoati → tabiiy yong'in	Qurilish
Kuchli shamol va vayronagarchilik	Qishloq xo'jaligi	Kuchli shamol → qishloq xo'jaligi	Qishloq xo'jaligi → kuchli shamol	Agrosanoat
Toshqin va suv bosishi	Transport	Toshqin → transport	Gidrotexnika → toshqin	Og'ir sanoat
Jala, yomg'ir va sel ketishi	Energetika	Sel → energetika	Chorvachilik → sel	Yengil sanoat
Qalin qor va qor ko'chkisi	Xizmat ko'rsatish va servis	Qor ko'chkisi → xizmat ko'rsatish va servis	O'rmon xo'jaligi → qor ko'chishi	Tog'-kon sanoati
Sunami va vayronagarchilik	Gidrotexnika	Sunami → gidrotexnika	Iqtisodiyot → jazirama harorat	Harbiy harakatlilar va xavfsizlik
Vulqon va vayronagarchilik va h.k.	Shaharsozlik va h.k.	Vulqon → shaharsozlik va h.k.	Shaharsozlik → qurg'oqchilik va h.k.	Turizm-rekreatsiya va h.k.

1-rasm. Yaponiyaning Syunday shahrida sunami va Fukusima AES antropogen talofati orqali yuzaga kelgan chiqindilar.

Shu tariqa antropogen-tabiiy chiqindilarning hosil bo'lishiga o'nlab misol keltirish mumkin.

Shuning uchun ham favqulodda vaziyatlarda yuzaga keluvchi to'rt turdagi chiqindilarning hosil bo'lish imkoniyatini ularni boshqarish nuqtayi nazaridan inobatga olish zarur. Chunki Yer kurrasida favqulodda vaziyatlar sodir bo'lmaydigan va ular natijasida chiqindilar chiqmaydigan na bir mamlakat va na bir hudud yo'q.

Xulosa qilib aytganda, chiqindilarga doir atamalarini ilmiy asoslangan tarzda ta'riflash va uni favqulodda vaziyatlarda ham hosil bo'luvchi turlarini inobatga olgan tarzda klassifikatsiyalash xalqaro va milliy miqyosda normativ hujjatlarini hayotiy kuchga ega qilish, xo'jalik faoliyatini obyektiv tashkil etish, hisobini yuritish, baholash, monitorini olib borish, prognozlashtirish, tegishli soha uchun kadrlar tayyorlash, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, aholini ijtimoiy muhofazalash, kishilarning ong va madaniyatini shakllantirish, ya'ni uni global, regional va lokal boshqaruvni yo'lga qo'yishga xizmat qiladi.

Asqar NIG'MATOV,
Maktabgacha ta'lim vazirligi huzuridagi MTTDQTMOI
"Maktabgacha ta'lim menejmenti" kafedrasida professori, g.f.d.
Bahodir OMONOV,
Maktabgacha ta'lim vazirligi huzuridagi
MTTDQTMOI mustaqil tadqiqotchisi

Hidoyatli umr sohibasi

Chamamda, bundan ikki yil ilgari "Ma'rifat" gazetasi muxbir va mushtariylari muloqoti uchun "Ma'rifat mushtariylari" telegram guruhi tashkil qilindi. Guruh a'zolari orasida bolalar yozuvchisi Hidoyat Olimovani ko'rib quvondim. Yozuvchi opa bilan bog'lanishga harakat qildim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisiligim, o'quvchilarimga erakchi opaning bir-biridan qiziq, mazmunli, ibratli e'taklarini o'qib berayotganim, u kishining e'taklari bolalarbop jurnal, gazetalarda tez-tez e'lon qilinayotganligi haqida jo'shib yozdim. Opa xursand bo'lib, 2019-yili "Akademnashr"da chop etilgan "Bukri Shahzoda" e'taklar to'plamini Toshkentda tahsil olayotgan jivanim orqali menga yetkazdi. Bu e'taklar to'plami haqida maqola tayyorlab opaga jo'natganimda yanada xursand bo'lib, endigina nashrdan chiqayotgan yangi e'taklar to'plami "Sehriga va qizaloq"ning elektron variantini jo'natdi. Baho berishimni, xulosa va takliflarimni yozib yuborishni iltimos qilgan edi...

Oradan ancha vaqt o'tdi. O'quvchilarimning ham savodi chiqib qoldi. Ular bilan 2-sinf "O'qish" darsligidagi "Ajoyib bahs" nomli e'tak bilan tanishdik. Bolalarga erakchi opa Hidoyat Olimovaning ovozi xabarlarini eshittirish maqsadida opaga navbatdagi nomani yozdim. Nega-dir maktubim uzoq vaqt ochib o'qilmagani meni xavotirga soldi. Oradan salkam bir oy o'tgach, javob keldi. Ammo bu xabar meni esankirab qo'ygan edi.

"Assalomu alaykum, opa. Men Hidoyat Olimovaning qiziman. Ayam iyul oyida vafot etdilar".

Bu ikki qator jumla tanimni muzlatib, karaxt qildi. Qo'lim qaltirab, ovozim pichirlab zo'rg'a yuzimga fotiha tortdim. Oxiratlari obod bo'lsin. Telegramdan oxirgi marta Navro'z bayrami munosabati bilan tabrik yo'llagan ekanman. Hayot tashvishlari bilan bo'lib, opa bilan boshqa bog'lana olmabman. Ming afsus... Opaning hayotligida e'taklari haqida maqola yozishni va'da bergandim. Qizlari Saodatxon bilan ancha dardlashib, biroz taskin topdim. Volidalari bilan bog'liq iliq xotiralarni yodga olib, u kishi haqida yozish taklifini bildirdim. Saodatxon onasi haqidagi ibratli xotiralarni ko'zda yosh bilan so'zlab berdi.

"Ayam 1959-yili Samarqandning Payariq tumanida tug'ilgan. 1978-83-yillarda O'zMU jurnalistika fakultetining kunduzgi bo'limida tahsil olgan. Dadam bilan turmush qurib, Toshkentga ko'chib kelganlarida uy-joylari yo'q edi. Bahri aya degan xushchaqchaq, odamoxun ayolning uyida ijarada yashagan. Ayam u kishi haqida maqolalar ham yozgan. Undan keyin boshqa

joyga ko'chdik. Yana ijarada turishga to'g'ri keldi. Ayam qiyinchiliklardan sira nolimasdi, irodasi mustahkam ayol edi. Dadam hisob-kitob bilan bog'liq qurilish institutida ishlardi. 2001-yilda azaliy orzumiz ushlab yangi uyli bo'ldik. Ammo meni yaxshi maktabga berish uchun boshqa joyga ko'chishgan. Ayam mening kuchli rus matematigi Boris Sergeevichdan saboq olishimni istab, 110-maktabga o'qishga bergan.

Ayam 1985-2005-yillar ichida O'zbekiston teleradiokompaniyasida avval adabiy-dramatik eshittirishlar, so'ng ijtimoiy-siyosiy eshittirishlar bosh muharririyatida muharrir va siyosiy sharhlovchi bo'lib xizmat qildi. U davrlarda televideniye binolari zax, sovuq edi. Ayamning sog'liqlari yaxshimasligi sabab keyinchalik uyimizga yaqin hududagi "Maktabgacha ta'lim", "Sog'lom avlod uchun" jurnallarida mas'ul kotib sifatida faoliyat yuritdi. Nafaqaga chiqqanida ham ijodni tark etmadi. Bolalarga xos quvnoq e'taklar yoza boshladi. Turli nashrlarda e'tak, rivoyat, topishmoqlari bilan faol qatnashdi. 1998-yilda mehnatlari qadrlanib, "Xalq ta'limi a'lochisi" ko'krak nishoni bilan taqdirlandi.

Oilada uch farzandimiz. Katta akam Ilhom Sharqshunoslik institutini bitirib magistraturani ham tamomlagan. Bahodir akam Diplomiya universiteti magistraturasini ham tamomlab, hozir avtosanosat sohasida faoliyat olib bormoqda.

Men ham Diplomiya universiteti magistraturasini tugatib, hozirgi kunda universitetning doktoranturasida tahsil olish bilan birga turizm va sport vazirligida ishlayapman. Biz hayotda o'qimishli bo'lib, o'z o'rnimizni topishimizda ayamning xizmatlari beqiyon, qanday qiyinchilik bo'lishiga qaramay bizni doim qo'llab-quvvatlaganlar.

Qolaversa, ayam ro'zg'orboq ayol edi, manti, palovni juda mazali tayyorlardir. Kelinlar bilan ham munosabati juda samimiy edi. U kishining bir ajoyib fazilatini o'zimga singdirib olgim keldi: yuragida gina, xusumat saqlamaslik.

Dadam bilan birga opa a'zolarining kitobsevar, kitobxon bo'lishi uchun sharoit yaratgandi. 8 nafar nabirani o'zi yozgan e'tak, topishmoq, qiziq she'rlar bilan quvontirib turardi. Oxirgi paytda ayamni revmatizm kasalligi juda qiynab yubordi. Dardiga shifo topilmadi. Lekin umrim mazmunli o'tdi, baxtli yashadim, farzandlarimni o'qitib uyli-joyli qildim, deya bizdan ko'ngli xotirjam ketdi. Tez-tez opa a'zolarimiz bilan ayam dafn etilgan Yalang'och qabristoniga ziyoratga boramiz. Har gal shirin bir e'taklash menga taskin beradi. "Odamzod dunyoga kelgandan keyin xoh u ellik yil, xoh yuz yil yashasin, baribir bir kun bo'qiy dunyoga rixlat qiladi. Lekin undan yaxshi nom, oqil farzand, ezgu amallar qolsa, u inson hech qachon o'lmas ekan. Onajon, qalbimizda mangu yashayverasiz".

Dilnoza NARZULLAYEVA,
Vobkent tumanidagi
21-maktab o'qituvchisi

Xotira

Onam hayotining mazmuni — men va tilshunoslik edi

Muanbar Alamova 1939-yil 3-aprelda Toshkent shahrida tug'ilgan. Maktabga chiqmasidanoq lotin alifbosini onasidan o'rganib, xat-savod chiqardi. Maktabni bitirgach O'rta Osiyo davlat universitetining o'zbek filologiyasi fakultetiga o'qishga kirdi. Talabalik yillarida qizg'in ilmiy izlanishlar olib borish bilan birga tarjimada ham o'zini sinab ko'rди.

O'rta Osiyo hamda Qozog'iston universitetlari talabalarining ilmiy konferensiyalarida ma'ruzalari bilan ishtirok etib, yuqori o'rinlarni egalladi. Fakultetda talabalarning o'zbek tilshunosligi to'garagini boshqardi. 1961-yili universitetni imtiyozli diplom bilan tugatgani uchun aspiranturaga tavsiya etildi. O'sha yili fakultet o'qituvchilari safi yoshlar bilan kengaytirildi va uni universitet o'zbek tilshunosligi kafedrasiga o'qituvchi lavozimiga ishga tayinladilar. Muanbar Alamova 1964-yili O'zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot institutining aspiranturasiga "Til tarixi va turkiytilshunoslik" ixtisosligi bo'yicha o'qishga kirdi. Universitetda ishlab yurgan payti nomzodlik minimumlarini topshirib qo'ygani, ilmiy tadqiqot olib borishda tajriba orttirgani uchun "Turkiy tillarda buyruq-istak ma'nolarini ifodalash usullari" mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli yoqladi. Dissertatsiya yozish jarayonida Ashxobod, Olmaota shaharlariga safarda bo'lib, uyg'ur, qozoq va turkman tillarini o'rgandi, materiallar yig'di.

Omadli himoyadan so'ng uni "Hozirgi o'zbek adabiy tili" sektoriga ishga taklif qilishdi. M.A. Alamovanning ish-faoliyat davri 1997-yilgacha shu universitetda kechdi. Avval katta o'qituvchi, oliy toifali dotsent lavozimlarida, keyinchalik "O'zbek tili va adabiyotini o'qitish metodikasi" kafedrasida ishladi.

Matbuotda o'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari, maktablarda o'zbek tilining o'qitilishi, imlo, matbuot va teatr asarlarining tili bo'yicha maqolalari ko'plab muhokamalarga sabab bo'ldi. Alamova tilshunoslik masalalari, maktabda o'zbek tilining o'qitilishi, oliy ta'limda til fanini o'rganish bo'yicha 10 dan ortiq alohida nashr va 70 dan ortiq ilmiy, tahliliy maqola va taqrizlar muallifi edi. Shu bilan birga, televideniye

orqali 1985-1990-yillarda yillarda abiturientlar uchun ona tili darslarini olib bordi.

U ko'p yillik pedagogik faoliyati davomida "Shavkatli mehnati uchun", "Mehnat faxriysi" medallari hamda qator faxriy orloqlar bilan taqdirlangan.

M.A. Alamova umrining keyingi yillarida tarjima va repetitorlik bilan shug'ullandi, "Lotin imlosidan test savollari", "Nutqda aks etar bir olam boylik" kabi o'quv-uslubiy qo'llanmalar yaratdi.

Mana shunday ilm-ma'rifatli insonning farzandi ekanimdan faxrlanaman. Onam haqida yozarkanman, uning o'zbek tilshunosligiga qo'shgan hissasi u qadar ko'p emasdir, lekin 50 yil yaqindan bilgan insonimning asosiy o'y-xayollari tilshunoslikda ilmiy izlanish ekanligini yaxshi bilaman. Onam doim "hayotda ilm olamining ichiga kirib ketishchalik huzurbaxsh mashg'ulot yo'q men uchun" der edi. Onam vafotidan keyin yozuv stoli tortmasidan bir nechta konvert topdim. Har birining ichida muayyan bir yo'nalish bo'yicha to'plangan misollar, misolning tagida manbalar aniq ko'rsatilgan, ko'pi matbuotdan olingan. Demak, maqola yozish uchun tayyorlab qo'yilgan.

Otam bilan men go'dakligimdayoq ajrashib ketishgan. Meni deb boshqa oila qurmadim. Men va tilshunoslik hayotining mazmuniga aylangan edi.

U kishi men uchun mehribon volida, maslahatgo'y ustoz, yaqin sirdosh-dugona bo'ldi. Mening ham o'z izidan borishimni juda xohlagan. To'g'ri, hozirgi kunda o'zbek tilshunosligi mutaxassisiman, lekin onamdek ilm olami meni o'ziga tortmadi.

Onam bilan faxrlanaman, onam kabi bag'rikeng, qo'li ochiq, o'z kasbiga fidoyi bo'lishga doim harakat qilaman.

Shahnoza ZIYAMUHAMMEDOVA,
TDYU dotsenti

Aks sado

Sevimli gazetamiz "Ma'rifat"ning 2021-yil 31-mart kuni sonida Muhabbat Xo'jamurodovanning "Ilm maktabimning ustozim onam" maqolasini o'qib, qattiq ta'sirlandim. Maqola muallifi kabi men ham otam (rahmatlik) va onamni hayotim va kasbiy faoliyatimdagi ustozim deb bilaman.

"Ma'rifat"ni tanitgan otam

Bolaligimda dadam qo'liga bir dasta gazeta-jurnal bilan uya kelardi. Ulami ish stoliga qo'yib, gazetalarni ko'zdan kечirardi. O'sha paytlari gazeta o'qishni bilmasam ham, rasmlarini tomosha qilib, dadam o'qib bo'lgan gazetalarni taxlab o'tirardim. Yillar o'tdi. Maktab o'quvchisi bo'ldim. Endi hijjalab men ham dadam bilan gazeta o'qiy boshladim. U ko'proq "O'qituvchilar gazetasi"ni o'qirdi. Kattagina bu gazeta keyinchalik menga ham qadrdon bo'lib qoldi.

— Dada, bu qanday gazeta? — so'rdim qiziqib.

— Bu "O'qituvchilar gazetasi", qizim, bilimni boyitadi, yangiliklardan boxabar qiladi, ma'naviy ozuqa beradi, — derdi gazetadan boshini ko'tarmay.

Bugun "Ma'rifat"ning har bir sonini kutaman. Uni qo'limga olganimda qandaydir iliq taf-tini tuyaman. Bu o'sha qachonlardir dadam bilan darsxonamda birga varaqlaganim qadrdon nashr.

Dadam Abduqahhor Nazarov 35 yildan ortiq o'quvchilarga tarix fanidan dars bergan. Bolalik davri urush yillariga to'g'ri kelgan. Shuning uchun sabr, shukur, mehr, qadr tushunchalarini ongimizga chuqur singdirgan. "Insonning jamiyatga foydasi tegishi kerak", deb ko'p ta'kidlarini otam.

Onam Turg'unoy Nazarova o'qimagan bo'lsa-da, uqan ayollardan edi. Hozir 80 yoshli qoralayotgan onamning qo'llaridan kitob tushmaydi.

Bugun dadamning talaygina shogirdlari o'z koriga xizmat qiladigan kerakli mutaxassislar bo'lib yetishishgan. Ba'zan ko'cha-ko'ya "Nazarov domlaning qizimisiz?" deysisha, shu insonning farzandi ekanimdan faxrlanib ketaman.

8 farzandni tarbiyalab, ham-mamizni oliy ma'lumotli qildilar. Farzandlar va ko'plab nabiralar dadamning kasbini davom ettiraymiz.

Rahbaroy MELIBOYEVA,
Uchko'prik tumanidagi
5-maktab o'qituvchisi

Ibrat

Urushda qolgan oyoqlar

Odatdagiday ertalabki nonushtani qilib, maktabga otlandim. O'quv yili yakunlanishiga ham ikki-uch hafta vaqt qolgan. Bitiruv kechasiga yangi, so'nggi urfdagi tufli olishni o'zimcha rejalashtirganman. Sinfdoshlarimdan birining onasi maktabga poyabzal keltirib sotar edi. O'sha kuni uning qizi to'rt juft turli ko'rinishdagi tufli keltirgan ekan. Darsdan keyin ulardan o'zimga yoqqanini qo'ltig'imga qisib, otamga ko'rsatish uchun uyga olib keldim, narxi juda baland edi. Otam ishdan kelganida uni sotib olib berishini so'radim.

— O'g'lim, senga yaqindagina oyoq kiyim olib bergan edim-ku, nima qilasan buni, juda qimmat ekan. Buning narxiga kamida o'n ta kitob sotib olsa bo'ladi, — dedi otam o'ziga tolib. — Aksiga olib, onang kasalxonada bo'lsa...

— Bitiruv kechasiga hamma sinfdoshlarim bir sidradan yangi kiyim sotib olishadi, — xarxashani boshladim men. — Nima, mening ulardan kam joyim bormi?

— Sen meni to'g'ri tushunishing kerak, o'g'lim. Men ham, onang ham oddiy o'qituvchi bo'lsak, erta-indin Toshkentga institutga ketmoqchisan. O'qishga kirsang, boshdan-oyoq hamma narsangni olib berishni niyat qilib qo'rganmiz.

— Dada, siz meni yaxshi ko'rmasiz. Agar yaxshi ko'rganingizda sotib olib berardingiz, — diydoyimni davom ettirdim.

Tufli qo'lga kiritish uchun o'zimcha rolga kirib, ko'zyosh to'kib yig'lashga ham tayyor edim. Otam ma'yus bo'lib qoldi.

— Mayli, o'g'lim, bitiruv kechasigacha bir gap bo'lar, juda bo'lmasa uydagi qo'chqorni sotamiz, olib beraman, — dedi otam.

— Rahmat, dadajon, men sizni yaxshi ko'raman.

9-may kuni oyim bilan qishloqda yashovchi buvimlarnikiga keldik. Bobomning bir-ikkita mayda-chuyda ishlariga qarashdim. Kechga qadar qishloq bolalari bilan rosa to'p tepishib, qosh qoraygan-da kirib keldim.

— Buvi, bobom qani?

— Qo'shnimiz Sharif bobonikida. Ma, buni ularnikiga olib bor, — buvim osh o'ralgan dasturxonni qo'limga tutqazdi.

Sharif boboning hovlisi juda keng bo'lib, deyarli hamma joyi gulzor edi. Namozshomgul va rayhon hidi ufurib turardi. Hovlining o'rtasida katta balxi tut bo'lib, uning ostiga qo'yilgan kartda yoshi ancha joyga borib qolgan, yillar yuzlariga son-sanoqsiz ajinlar tortgan qariya Sharif bobo bobom bilan gurunglashib o'tirardi. Salom berib, ovqatni dasturxoniga qo'ydim.

— Mening eng kichik nabiram, bu yil maktabni bitiradi, — dedi bobom o'zicha g'ururlanib. — Mendan xabar olishga kelgan.

— Kel, dasturxoniga yaqinroq o'tir, o'qishlaring yaxshimi? — dedi Sharif bobo.

— Rahmat, bobojon, bayramlaringiz

muborak bo'lsin, o'zingizning sog'liqlaringiz yaxshimi, — so'rashdim men ham.

— Xudoga shukur, yaxshi. Ikkala oyog'ini ham yo'q odam — yarimta odam bo'ladi, bo'tam, — Sharif bobo kart chetiga ishora qildi.

Bobo ko'rsatgan tomonda bir juft yasama yog'och oyoq turardi. Sekingina qayrilib, Sharif boboning oyoqlariga qaradim-u hayratdan qotib qoldim. Ikkala oyog'ining ham tizzasidan pastki yo'q edi.

— Bu, la'nati urushdan qolgan "sovg'a", oyoqlarim begona yurtlarda qolib ketdi, — bir nuqtaga tikilganча jim qoldi bobo.

Tarix faniga qiziqqanim uchun tilimga kelgan savolni qaytara olmadim:

— Bu qanday bo'lgan, bobojon?

— Eski tarixni so'rab nima qilasan, bo'tam. Bu Kursk shahri yonidagi janggohda bo'lgan. Dushman qo'shinlari ustunlik qilib, bizni ortga chekinishga majbur qilishdi. Shiddatli jang ochiq maydonga ko'chdi. Men ot-aravada jangchilarimizga oziq-ovqat yetkazib berardim. Arava va otni o'rmon chetida qoldirib, navbatdagi topshiriqni olish uchun chuqur qazilgan okop ichida komandirni qidira boshladim. Shu payt juda qattiq dovu turdi, chang-to'zon ko'z ochirgani qo'ymasdi. Bir qadam naridagi narsa ham ko'rinnay qoldi. Okopdan chiqmay dushman tomonga qarab mo'ljalsiz tinmay o'q uzardik. Dovulning izi kuchli jalaga aylandi, oradan hech qancha vaqt o'tmay okop svuga to'ldi. Okop qirg'og'idan tuproq o'pirilib tushar, oyog'imiz osti loyxandaqqa aylandi. Fashist tanklari oldinda, uning ortida esa piyoda askarlari bostirib kelishardi. Orta chekinish to'g'risida buyruq berilgach, okopni tashlab chiqishga majbur bo'ldik. Hali o'n qadam ham yurmagan edim, orqadan ottilgan daydi o'qlardan ikkita tiz-zamning pastiga tegib, oyoqlarimni teshib o'tib ketdi. Garchi og'riq bilinmasa ham yurolmay qoldim. Oyoqlarimdan qon oqa boshladi. Qonni to'xtatish uchun dorilar solingan aptekhamdan pishiq chilvir

ip olib tizzamni qattiq qisib bog'ladim, keyin mazam qocha boshladi — hushimdan ketdim. Oradan qancha vaqt o'tganini bilmayman, ko'zimni ochsam, jang maydoni yarador va o'liklar bilan to'la, suv xalqoblari qip-qizil rangda edi. Ancha narida esa o'q ovozlari eshitilar, demak hali jang davom etardi. Ot-aravam turgan joyga qarab emaklay boshladim. Etigimning ichi issiq qon bilan to'ldi. Bir amallab otni ipdan bo'shatdim-da, aravaga zo'rg'a osilib chiqdim. Otimni o'rmon ichidagi tor yo'lga olib chiqib, yag'riniga qamchi soldim, qayerga borayotganimni o'zim ham bilmas edim. Og'riq zo'ray-gandan-zo'raya boshladi. Oyoqlarim shishib ketdi. Arava ustida holsizlikdan cho'zilib qoldim. Keyin esa hech narsani bilmayman...

Ko'zim ochilganda o'zimning harbiy kasalxonaga keltirishganini va hayotimni saqlab qolish uchun oyoqlarimni oxirgi chora sifatida kesib tashlaganliklarini bildim. O'zimni oyoqsiz ko'rib yig'lab yubordim.

Ichim: "Men endi kimman? Hech kimga kerak bo'lmaydigan nogiron odamman. Qishloqqa oyoqsiz qanday boraman? Otam va onamning ko'ziga qandoq ko'rinaman?", deb nola cheksa, aqlim: "Bir daydi o'q bilan o'lib ketishing mumkin edi-ku. Baxting bor ekan, tirik qolding. Shukur qilsang bo'lmaydimi?" der edi.

Mana, shuncha yildan beri yasama yog'och oyoqda yuraman. Qani, mening ham oyoqlarim joyida bo'lsa, mayli, oyog'imdagi botinkam eng ko'rimsiz, eng arzon va yamoqli bo'lsin, uni o'z oyoqlarimga kiyib, tuproqli yo'llarda iz qoldirib yursam, bolam. To'rt muchang sog' ekan, demak sen eng baxtli odamsan.

Sharif boboning hikoyasi menga juda ta'sir qildi. Uyga kelgach, otamning oldiga kelib, uni quchoqlab yig'lab yubordim.

— Dadajon, sizga katta rahmat, menga yangi tufli kerakmas.

Otam hayron bo'lganча menga tiki- lib qoldi, lekin indamadim.

Yillar o'tdi. Har safar yangi tufli sotib olgani borganimda Sharif bobo va uning yasama botinkalari ko'z oldimga keladi.

Jo'raqul DAVLATOV,
Olot tumanidagi
16-maktab o'qituvchisi

Yaxshilar yodi

Salohiyatli rahbar, qalbi toza do'st, ilmi ustoz

Matematika fanining yetuk mutaxassisi, ustozlarning eng aqlli va odobli shogirdi, yosh mutaxassislarning salohiyatli rahbari, shaxmat o'yini ustasi, atrofdagilarga samimiy do'st va yolg'on gapirishni bilmaydigan hamyurt Abdumalik Jumayevni bugun xotirlab, ruhini shod etuvchilar ko'p. Uning dars o'tish uslublari ham o'ziga xos bo'lgan.

Tinglovchilarni o'ziga jalb etib, mavzuni soddagina shaklda tushuntirib berardi. Maktab bitiruvchilariga "Agar matematikadan yozma va og'zaki imtihondan to'qqiz ball to'plasang, qolgan ikki imtihonni topshirmasdan imtiyoz asosida o'qishga kirasan. Astoydil tayyorgarlik ko'rishni boshla" derdi. Shaxsan o'zim ushbu

nasihatga amal qilib, matematika bo'yicha yozma imtihondan "4", og'zaki imtihondan esa "5" baho olib, to'qqiz ball bilan imtiyoz asosida birinchi bo'lib talabalikka qabul qilinganman. Tumanimizdagi 16(4)-maktabda faoliyat yuritgan Abdumalik Jumayevning biz kabi shogirdlari bisyor.

— Abdumalikni 5-sinfda

o'qib yurgan paytlaridanoq bilardim, — deydi faxriy pedagog Sayfullo Fayziyev. — Unga 10-sinfgacha geografiya fanidan dars berganman va tirishqoqli-giga doim qoyil qolganman. U barcha tengdoshlaridan avval mavzuni o'zlashtirar, intilardi. 17 nafar o'quvchi o'rtasida eng bilimdoni edi. U bilan nafaqat ustoz-shogird, balki yaxshigina do'st ham edik. Uning maktabni oltin medalga bitirgani tahsinga sazovor bo'lgan bo'lsa, keyinchalik tumandagi 70-maktab qurilishida poydevordan to' foydalanishga topshirilgun-cha o'z fidoyiligini ko'rsatdi. A.Jumayev ushbu maktabning mas'uliyatli rahbari edi. Bundan tashqari, 10-maktabni gaz-

lashtirish, obodonlashtirish, reytingini ko'tarishda ham jonkuyarlik bilan harakat qildi.

63 yil umr ko'rgan Jumayev ustozning hamkasblari ham doim iliq fikrda bo'lishadi. Faxriy pedagog Bozor Boltayev shunday deydi:

— Abdumalik mening o'quvchimgina emas, yelkadosh ukam ham edi. Biz uni erkalab "kenja" deb chaqirardik. Haqiqatg'o'y, kirishimli yigit edi. Biror to'y-tadbirimiz Abdumaliksiz o'tmasdi. Yig'inlarda sabzini shunaqangi to'g'rardiki, havasimiz kelardi. Shaxmatni juda sevardi. Oxirgi paytlari yuragi bezovta qiladigan bo'lib qoldi. Uni asrab-avaylardik. Hammamiz yaxshi ko'rardik. Qalbi

va tabiati toza yigit edi. Shunday inson bugun oramizda yo'q.

A.Jumayev umrining oxirgi lahzalarida yonida bo'lolmagan farzandi Akbarjon Jumayev dorixonadan kelgunicha otasi o'z omonatini topshirganini aytadi. U otasining o'zidan-da kechib yashaganini, hamisha do'st-u yorlar ko'ngliga qaraganini, ilm dargohini obod qilish uchun jon koyitganini eslab so'zlaydi. Doimo ibrat va hurmatga loyiq muallim, madaniyatli va sadoqatli inson farzandlari-yu shogirdlari qalbiga ilm chirog'ini yoqib ketdi.

Norchuchuk
NORMURODOVA,
Shahrisabz shahridagi
16-maktabning matematika
fani o'qituvchisi

"Ma'rifat" repetitori

Majburiy fanlar asosida tuzilgan, mavzulashtirilgan testlarning 29-varianti

ONA TILI

(9-sinf: bir darslik doirasidagi testlar)

1. Quyidagilardan qaysi biri til oilasi hisoblanmaydi?

- A) xitoy-tibet B) tangus-manjur C) xom-som
D) hind-yevropa

2. Ona tilim, sen borsan, shaksiz, Bulbul kuyin she'rga solaman. Sen yo'qolgan kuning, shubhasiz, Men ham to'ti bo'lib qolaman. (A.Oripov)

To'g'ri hukmni toping.

- A) uch o'rinda modal so'z qo'llangan
B) ikki o'rinda yuklama qo'llangan
C) bir o'rinda undalma qo'llangan
D) qaratqich kelishigining qisqargan ko'rinishi(-n) qo'llangan

3. Qaysi qatorda sodda gap berilgan?

- A) Jaloliddin Manguberdi mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurashda jasorati tufayli buyuk vatanparvar va milliy qahramon sifatida Sharq-u G'arbda dong taratdi.
B) Quvonarlisi shundaki, Fitratning kitobi yangi milliy musiqashunosligimizga asos soldi.
C) Yaxshi fikr tiniq uslubni talab qiladi, uslub esa fikr libosidir.
D) Tabiat kimga aql-idrok, bilim bersa, u ezgu ishlar qilishga qo'l uradi.

4. Quyidagi qaysi birlik "so'z yoki gapni bir necha ma'noda ishlatishga asoslangan so'z o'yini; qochirim" ma'nosida ham ishlatiladi?

- A) iztirob B) g'urur
C) iftixor D) lutf

5. Qo'shma gap qismlarini bog'lovchi quyidagi vositalarni qo'shma gap turlariga ko'ra to'g'ri moslashtiring.

- 1) ergashgan qo'shma gap; 2) bog'langan qo'shma gap; 3) bog'lovchisiz qo'shma gap. a) va, hamda, ammo, lekin, biroq, yo, yo..., yo, dam..., dam.. bog'lovchilari; b) toki, agar, agarda, chunki, negaki bog'lovchilari; d) bo'lsa, esa vositalari; e) -ki yuklamasi; f) nisbiy so'zlar, shuning uchun, shu tufayli, shu sababli singari ko'makchili qurilmalar; g) ohang (yozuvda vergul, tire, ikki nuqta kabi).

- A) 1-a, e, f; 2-b, d; 3-g B) 1-g, e, f; 2-a, d; 3-b
C) 1-b, e, f; 2-a, d; 3-g D) 1-b, e, g; 2-a, d; 3-f

6. Qaysi so'z imlo jihatidan to'g'ri qo'llangan?

- A) asqatmoq B) asqotmoq
C) asqatmaq D) asqotmaq

7. Kimning ko'ngli ochiq bo'lsa, uning el o'rtasidagi martabasi ulug' bo'ladi.

- Ushbu ergashgan qo'shma gapning qismlarini bog'lovchi vosita qaysi qatorda to'g'ri izohlangan?
A) shart bog'lovchisi B) nisbiy so'z
C) yuklama D) belgilash olmoshi

8. Agar kim zo'ravon bo'lsa va to'g'rilikdan qochsa, zahar-zaqqum o'shaning nasibasi bo'ladi.

- Ushbu gapdagi qaysi so'z "kishiga qattiq botadigan kinoya, piching" ma'nosini ham ifodalashi mumkin?
A) nasiba B) zahar-zaqqum C) zo'ravon
D) bunday ma'noni beruvchi so'z qo'llanmagan

9. To'rt mashina o'g'it yubordik // fermerlarga vaqtida taqsimlansin.

Ushbu gapdagi // belgisi o'rniga qaysi tinish belgisi qo'yiladi?

- A) vergul B) ikki nuqta
C) nuqtali vergul D) tire

10. Qizim, umring uzoq bo'lsin, - dedi yo'lovchi.

Ushbu ko'chirma gapli qo'shma gap o'zlashtir-ma gapga aylantirilganda "qizim" so'zi qaysi gap bo'ladi vazifasida keladi?

- A) vositali to'ldiruvchi B) kesim
C) ega D) tushirib yuboriladi

11. Bog'lovchisiz qo'shma gap qismlari orasiga qachon tire qo'yiladi?

- A) bir paytda yoki ketma-ket sodir bo'ladigan voqea-hodisalarni ifodalasa
B) izohlash munosabati ifodalanganda
C) o'xshatish, zidlash, shart kabi munosabatlar ifodalanganda
D) bir-biriga yaqin bo'lmagan voqea-hodisani ifodalasa

12. Matnning maqsadiga ko'ra turlaridan qaysi biri ko'proq ilmiy asarlarda, shuningdek, badiiy, so'zlashuv va boshqa nutq shakllarida qo'llanadi?

- A) tasviriy matn B) muhokama matn
C) hikoya matn D) rivoya matn

13. Tinish belgilari haqidagi to'g'ri hukmlarni belgilang.

- 1) ikki nuqta uyushiq bo'laklar, undalmalar, kirish so'z va birikmalar, ajratilgan bo'laklar, tasdiq, ta'kid, inkor va shu kabi ma'nolarni bildiruvchi ha, yo'q, rahmat, xo'sh, qani, xayr, ofarin, salom kabi so'zlardan keyin qo'yiladi;

- 2) buyurish, yalinish, istak, xohish va shu kabi ma'nolarni ifodalovchi gaplarning oxirida so'roq belgisi ishlatiladi;

- 3) vergul shaklan tugallangan, lekin mazmunan keyingisi birinchisining uzviy davomi sanalgan bog'lovchisiz qo'shma gaplarda, shuningdek, ko'chirma gapdan oldin kelgan muallif gapi, uyushiq bo'laklardan oldin kelgan umumlashtiruvchi so'zdan keyin ishlatiladi;

- 4) uyushiq bo'laklar guruhlanib, o'zaro vergular yordamida bir-biridan ajratilganda, nuqtali vergul qo'llanadi;

- 5) ajratilgan bo'laklar har ikki tomonidan vergul yoki tire bilan asosiy bo'laklardan ajratiladi.

- A) 1, 2, 3, 4, 5 B) 2, 3, 4
C) 4, 5 D) 1, 3, 5

14. Yo siz keling, yo men boray.

Ushbu bog'langan qo'shma gapning bog'lovchi vositasi qaysi qatorda to'g'ri izohlangan?

- A) ayiruv bog'lovchisi
B) zidlov bog'lovchisi
C) biriktiruv bog'lovchisi
D) inkor bog'lovchisi

15. Quyidagilardan nechtasi ma'lumot-axborot hujjatlari sanaladi?

Ariza, bayonnoma, dalolatnoma, ishonchnoma, ma'lumotnoma, tavsifnoma, tavsianoma, tarjimayi hol, nota, tushuntirish xati, hisobot.

- A) sakkiztasi B) ikkitasi
C) oltitasi D) o'ntasi

UYGA VAZIFA: Keyingi sonda 10-sinf "Ona tili" darsligi I qismida berilgan mavzular asosida tuzil-

gan test topshiriqlari beriladi. Mazkur mavzularni qunt bilan o'qing va bilimingizni mustahkamlang.

Tuzuvchi: Xatirchi tumanidagi 1-maktab o'qituvchisi G'anisher HAQNAZAROV

MATEMATIKA

("Takrorlash testlari",

6-8-sinf materiallari bo'yicha)

16. 21 22·23·24·25...84·85 ko'paytma nechta nol bilan tugaydi?

- A) 15 B) 16 C) 17 D) 14

17. $\frac{1}{3 \cdot 5} + \frac{1}{5 \cdot 7} + \frac{1}{7 \cdot 9} + \dots + \frac{1}{21 \cdot 23}$ ni hisoblang

- A) $\frac{20}{69}$ B) $\frac{7}{23}$ C) $\frac{17}{23}$ D) $\frac{10}{69}$

x	a	b	c
a	9		
b		49	35

18. Agar a, b, c raqamlar bo'lsa, ko'paytirish jadvalidan foydalanib a+b+c ning qiymatini toping.

- A) 5 B) 4 C) 12 D) 4

19. $f(x) = \begin{cases} x - 5, & x \geq 3 \\ 2x + 3, & x < 3 \end{cases}$ va

$g(x) = x + 12$ funksiyalar berilgan.

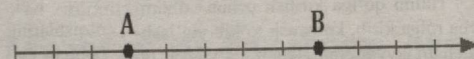
$f(g(-12))$ ning qiymatini toping.

- A) -7 B) 3 C) -9 D) 11

20. Quyidagi sonli ketma-ketliklardan qaysilari tub sonlardan iborat?

- 1) 0, 3, 5, 7, 11; 2) 1, 3, 5, 7, 13; 3) 3, 5, 7, 9, 11;
4) 2, 3, 5, 7, 17; 5) 3, 5, 17, 19, 381;

- A) 1; 2 B) 4 C) 5 D) 3

21. Son o'qidagi har bir bo'lma 20 km.ga teng. A dan B ga boradigan avtomobil bu oraliqni 50 km/soat tezlik bilan bosib o'tadigan bo'lsa necha soat vaqt sarflaydi.

- A) 1 B) 2 C) 4 D) 20

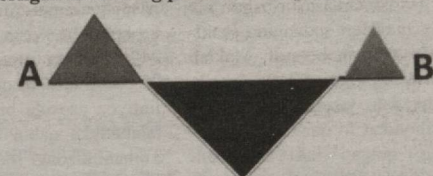
22. Ifodaning qiymatini toping: $(3^3 \cdot 5^2)^3$

- A) 22 B) 16 C) 8 D) 25

23. 72 sonining natural bo'luvchilari sonini toping.

- A) 15 B) 19 C) 12 D) 17

24. Agar AB kesmaning uzunligi 13 sm.ga teng va uchburchaklar muntazam uchburchaklar bo'lsa, berilgan shaklning perimetrini toping.

- A) 13 sm B) 26 sm C) 39 sm D) 52 sm

25. Amallarni bajaring.

"Ma'rifat" repetitori

Majburiy fanlar asosida tuzilgan, mavzulashtirilgan testlarning 29-varianti

$$\frac{3}{5} : \frac{9}{10} + 3 \frac{3}{4} \cdot \frac{2}{5} - 4 : 2 \frac{2}{3}$$

- A) $\frac{1}{3}$ B) $\frac{2}{3}$ C) 1 D) $2 \frac{2}{3}$

26. -8, -7, -5, 2, 4, 5 sonlari orasidan ixtiyoriy ikki kichik son nechaga teng bo'lishi mumkin?

- A) -40 B) -56 C) -18 D) -20

27. Do'konda 1 dona buxanka 1700 so'm. Roziya-bibi oilasiga 1 kunda 2 ta buxanka non zarur. Bu oila uchun 30 kunda necha so'mlik non sotib olinadi?

- A) 60000 B) 90000 C) 82000 D) 102000

28. a ning qanday qiymatida $283-(a+93)$ ifoda 117 ga teng bo'ladi?

- A) 63 B) 93 C) 73 D) 83

29. Eng kichik besh xonali sonning eng kichik uch xonali songa bo'linmasini toping.

- A) 100 B) 10 C) 1000 D) 101

$$30. \frac{8}{18} + \frac{21}{32} + \frac{33}{45} = a \text{ bo'lsa,}$$

$$\frac{28}{18} + \frac{43}{32} + \frac{57}{45} = ?$$

- A) 2-a B) 3-a C) 6-a D) 8-a

Keyingi sonda "Jadvallarda keltirilgan ma'lumotlar tahlili" mavzusiga oid murakkabroq testlar beriladi. Ular 6-8-sinf materiallari bo'yicha tuziladi.

Hamza XUDOYBERDIYEV,
G'ijduvon tumanidagi 32-maktabning
matematika fani o'qituvchisi

O'ZBEKISTON TARIXI

(10-sinf "O'zbekiston tarixi" darsligining 23-28-mavzulari asosida tuzilgan testlar)

31. Quyidagi mahalliy rahbarlardan qaysi biri umrining oxirigacha O'zSSR Kompartiyasi MK birinchi sekretari lavozimida faoliyat ko'rsatgan?

- A) Sobir Kamolov
B) Sharof Rashidov
C) Nuriddin Muhitdinov
D) Amin Niyozov

32. 1991-yil 1-noyabrda qabul qilingan qonunni belgilang.

- A) "O'zbekiston SSRda ijroiya va boshqaruv hokimiyatining tuzilishini takomillashtirish hamda O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"
B) "O'zbekiston SSR Davlat tili to'g'risida"
C) O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"
D) "O'zbekiston Mustaqilligining asoslari to'g'risida"

33. O'zSSR Ministrlar Sovetining raisi lavozimida faoliyat yuritgan mahalliy kadrlarni rahbarlik yillari bilan muvofiq tarzda belgilang.

- 1) Orif Alimov; 2) Rahmonqul Qurbonov;
3) Normuhammad Xudoyberdiyev.
a) 1959-1961-yillar; b) 1961-1971-yillar;
c) 1971-1984-yillar.
A) 1-a, 2-b, 3-c B) 1-b, 2-c, 3-a

- C) 1-b, 2-a, 3-c D) 1-a, 2-c, 3-b

34. Nechanchi yili SSSRda kommunistik partiya-ning hukmronligidan voz kechilgan?

- A) 1989-yil B) 1990-yil
C) 1987-yil D) 1991-yil

35. 1982-yil aprelda tashkil qilingan viloyatni aniqlang.

- A) Jizzax B) Sirdaryo
C) Surxondaryo D) Navoiy

36. 1985-1990-yillarda O'zbekistonda "paxta ishi" bo'yicha qancha kishi tergov qilingan?

- A) 3000 nafar B) 40 000 nafar
C) 10 000 nafar D) 30 000 nafar

37. Quyidagi qaysi atama "ajratmoq, yakkalamoq" ma'nosini anglatib, kazarma, lager, yuqumli kasalligi bor bemorlar saqlanadigan va shu kabi vaqtincha ajratib qo'yiladigan alohida xona, joy mazmunini ifodalaydi?

- A) izolyator B) rezervatsiya
C) konslager D) getto

38. "Qayta qurish" siyosatining mag'lubiyatga uchrashi sabablarini belgilang.

1) Aniq va izchil, ilmiy jihatdan puxta ishlab chiqilgan dasturning yo'qligi; 2) Mamlakatdagi partokratik rahbariyatning "nomenklatura"ni saqlab qolishdan manfaatdorligi; 3) Milliy respublikalarning suvereniteti haqida so'z borsa-da, Ittifoqni yangilangan shaklda saqlab qolishga intilish;

4) Gorbachyov g'oyasi asosida qayta qurishni amalga oshirishning imkonsizligi; 5) Yuzaga kelgan jiddiy ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ekologik muammolar.

- A) 1, 2, 3 B) 1, 2
C) 1, 2, 3, 4 D) 3, 4

39. 1990-yil 12-15-martda SSSR Xalq deputatlarining navbatdan tashqari III syezida qanday tarixiy voqea yuz berdi?

- A) Ittifoqning yangi Konstitutsiyasi qabul qilindi
B) SSSR Prezidenti lavozimi ta'sis etildi
C) ittifoqdosh respublikalarga siyosiy erkinliklar berildi
D) "qayta qurish"ning muvaffaqiyatsizlikka uchraganini qayd etildi

40. O'zbekistonda XX asr 80-yillari oxiri - 90-yillari boshlarida vujudga kelgan siyosiy partiya va harakatlar qanday talablarni ilgari surgan?

1) Oshkoralikni kengaytirish; 2) Siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni faollashtirish; 3) O'zbek xalqi milliy qadriyatlarini, an'ana va marosimlarini qayta tiklash; 4) Respublika hayotida Markaz hukmronligiga barham berish; 5) O'zbekistonning tom ma'nodagi siyosiy va iqtisodiy mustaqilligiga erishish.

- A) 1, 2, 3 B) 2, 3, 4
C) 1, 3, 4, 5 D) 1, 2, 3, 4, 5

41. O'zbekistonda birinchi marta yashirin ovoz berish yo'li bilan to'g'ridan to'g'ri umumiy va muqobil asosda prezidentlik saylovlari o'tkazilgan sanani belgilang.

- A) 1991-yil 18-noyabr B) 1989-yil 23-iyun
C) 1991-yil 29-dekabr D) 1990-yil 24-mart

42. SSSR Bosh prokurori huzurida alohida muhim ishlar bo'yicha maxsus tergovchilar guruhi tuzilib, ularning dastlabkisi O'zbekistonga yuborilgan sanani belgilang.

- A) 1982-yil B) 1983-yil
C) 1984-yil D) 1985-yil

43. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan og'ir ekologik vaziyat oqibatida Quyi Amudaryodagi baliqchilik bilan nom chiqargan qaysi shahar aholisining ko'pchiligi 10-15 yil ichida ishsiz va nochor ahvolda tushib qoldi?

- A) Mo'ynoq B) Qo'ng'iro't
C) Chimboy D) To'rtko'l

44. 1958-yil 3-sentabrda O'zbekistonda qaysi korxonaga poydevor qo'yilgan?

- A) Gazli tabiiy gaz koni
B) Navoiy kon-metallurgiya kombinati
C) Muruntov oltin koni
D) Toshkent traktor zavodi

45. O'zbek xalqi va davlatchiligi tarixi necha yilga tengligi e'tirof etiladi?

- A) 3000 yil B) 2700 yil
C) 3300 yil D) 3500 yil

Jalol BOLTAYEV,
Urganch davlat universiteti
talabasi, repetitor

28-VARIANT TESTLARINING JAVOBLARI

ONA TILI														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
B	C	A	D	C	A	B	B	D	A	C	B	C	A	D
MATEMATIKA														
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
B	D	A	B	B	B	C	C	C	B	A	E	C	A	C
TARIX														
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
B	A	A	B	D	B	A	C	B	D	C	B	A	B	D

**TOSHKENT VILOYATI
XALQ TA'LIMI XODIMLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA
ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH HUDUDIY MARKAZI**
mavjud quyidagi bo'sh
(vakant) o'rinlarga
TANLOV E'LON QILADI.

Kafedra mudiri lavozimiga:

▶ "Amaliy fanlar va maktabdan tashqari ta'lim metodikasi" kafedrası.

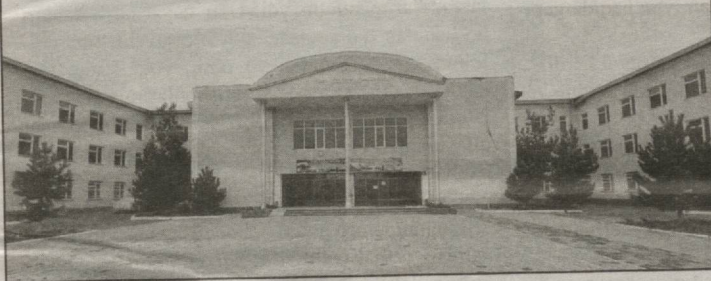
▶ "Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari" kafedrası.

▶ "Tillarni o'qitish metodikasi".

Tanlovda qatnashishni xohlovchilar tanlov e'lon qilingan kundan boshlab 30 kun ichida quyidagi manzilga ariza bilan murojaat qilishlari mumkin.

Toshkent viloyati, Bo'stonliq tumani, G'azalkent shahri, Birlik ko'chasi, 21-uy. Toshkent viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi kadrlar bo'limi.

Murojaat uchun telefon: (70) 742-12-47.

Qodirov Zayniddin Zaripovichning 06.01.02 — Melioratsiya va sug'orma dehqonchilik ixtisosligi bo'yicha "Soyani sho'rlanishga moyil tuproqlar sharoitida sug'orish texnologiyasi elementlarini ishlab chiqish (Buxoro viloyati misolida)" mavzusidagi (qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Paxta seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.05/30.12.2019. Qx.42.01 raqamli ilmiy kengashining 2021-yil 25-may kuni soat 9:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 111202, Toshkent viloyati, Qibray tumani, "Botanika" MFY, PSUYAITL.
Tel/faks: (78) 150-62-84, 150-61-37; e-mail: piim@agro.uz, paxtauz@mail.ru

Xamidov Odil Abdurasulovichning 13.00.05 — Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi ixtisosligi bo'yicha "Zamonaviy o'qitish vositalaridan foydalanish orqali talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish mavzusidagi (pedagogika fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruvi hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.Ped.48.01 raqamli ilmiy kengashning 2021-yil 19-may kuni soat 10:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100095, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Ziyo ko'chasi, 76-uy.
Tel/faks: (71) 246-92-17, 246-90-37; e-mail: pedagogikinnovatsiyalar@edu.uz

Jiyanqulova Rahima Xayrullayevnaning 13.00.05 — Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi ixtisosligi bo'yicha "Professional ta'lim mazmunini milliy qadriyatlar bilan integratsiyalash texnologiyalarini takomillashtirish" mavzusidagi (pedagogika fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruvi hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.Ped.48.01 raqamli ilmiy kengashning 2021-yil 19-may kuni soat 13:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100095, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Ziyo ko'chasi, 76-uy.
Tel/faks: (71) 246-92-17, 246-90-37; e-mail: pedagogikinnovatsiyalar@edu.uz

Raxmatova Gul Botirovnaning 02.00.14 — Organik moddalar va ular asosidagi materiallar texnologiyasi (texnika fanlari) ixtisosligi bo'yicha "Büsiclik oltingugurtli organik birikmalar asosida yuqori samarali korroziya ingibitorlari olish va qo'llash" mavzusida falsafa doktori dissertatsiyasining himoyasi Termiz davlat universiteti huzuridagi falsafa doktori ilmiy darajasini beruvchi Ph.D.03.30.12.2019.T.78.01. raqamli ilmiy kengashning 2021-yil 19-may kuni soat 10:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 190111, Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy.
Tel/faks: (76) 221-74-55, 221-71-17; e-mail:termizdu@umail.uz

O'QISHGA MARHAMATI!

**O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi
Respublika xoreografiyaga ixtisoslashtirilgan
maktab-internatiga 2021-2022-o'quv yili uchun
o'quvchilar qabulini
E'LON QILADI.**

QABUL QOIDALARI:

"KLASSIK RAQS" va "XALQ RAQSI" bo'limiga umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfini bitirgan 10-11 yoshli o'quvchilar qabul qilinadi.

Konsultatsiyalar may oyining har shanba kuni 14:00 dan 17:00 ga qadar, kirish imtihonlari 2021-yilning 7-, 8-, 9-iyun kunlari soat 9:30 dan 17:00 ga qadar o'tkaziladi.

Viloyatlardan kelgan o'quvchilarga o'qish jarayonida ehtiyojiga qarab maktab-internatidan turar-joy ajratiladi.

Ma'lumot uchun telefonlar:

(71) 256-24-36, 256-37-13, (90) 319-60-54.

**Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi, 31-uy. Mo'ljal: "Kosmonavtlar" metro bekati.**

Boymuratov Faxriddin Tog'aymuradovichning 01.04.06 — "Polimerlar fizikasi", 02.00.12 — "Nanokimyo, nanofizika, nanotexnologiya" ixtisosliklari bo'yicha "Tarkibida nikel nanozarrachalari bo'lgan kompozitsion polimer materiallarning elektr xususiyatlari" mavzusidagi (fizika-matematika fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Polimerlar kimyosi va fizikasi instituti huzuridagi DSc.02/30.12.2019.K/FM/T.36.01 raqamli ilmiy kengash qoshidagi bir martalik ilmiy kengashning 2021-yil 21-may kuni soat 14:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100128, Toshkent shahri, Abdulla Qodiriy ko'chasi, 7-"B" uy.
Tel/faks: (71) 241-85-94, 241-26-61; e-mail: polymer@academy.uz

Oymatov Rustam Kamariddinovichning 11.00.06 — Geodeziya. Kartografiya ixtisosligi bo'yicha "Geoaxborot tizim va texnologiyalari asosida qishloq xo'jaligining elektron kartalarini tuzish uslubini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida)" mavzusidagi (texnika fanlari bo'yicha) falsafa doktorlik (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislar instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.T.10.02 raqamli ilmiy kengash asosidagi bir martalik ilmiy kengashning 2021-yil 21-may kuni soat 14:00 dagi onlayn (masofaviy) yig'ilishida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100000, Toshkent, Qori Niyoziy ko'chasi, 39-uy.
Tel/faks: (71) 237-22-09, 237-38-79; e-mail: admin@tiame.uz

Yelkin Denis Yurevichning 10.00.04 — Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti (filologiya fanlari) ixtisosligi bo'yicha "Polilingval sharoitida badiiy matnlarning lingvoadaniy tadqiqi" mavzusida (filologiya fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.Fil/Ped.27.01 raqamli ilmiy kengashning 2021-yil 22-may kuni soat 10:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100138, Toshkent shahri, Uchtepa tumani, Kichik halqa yo'li ko'chasi, 21-"A" uy.
Tel/faks: (71) 230-12-91, 230-12-92; e-mail: uzswlu_info@mail.ru

Xusanov Sardorbek Olimjonovichning 06.01.02 — Melioratsiya va sug'orma dehqonchilik ixtisosligi bo'yicha "Andijon viloyatining o'tloqi tuproqlarida kuzgi bug'doy va takroriy ekilladigan soyaning yangi navlarini sug'orish tartibini o'rganish" mavzusidagi (qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Paxta seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.05/30.12.2019.Qx.42.01 raqamli ilmiy kengashning 2021-yil 25-may kuni soat 11:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 111202, Toshkent viloyati, Qibray tumani, "Botanika" MFY, PSUYAITL.
Tel/faks: (78) 150-62-84, 150-61-37; e-mail: piim@agro.uz, paxtauz@mail.ru

Ey, Vatan!

*Isming aytib chiqar kurtaklar,
Isming aytib chiqadi quyosh.
Isming aytar jangchi yuraklar,
Kurash chog'i tugasa bardosh.
Ey, qalbingning onasi, Vatan!*

Xurshid Davron

Vatan. Bu so'zni eshitganda yuraklarda ajib bir g'urur va hayajonni his etamiz.

Vatan. Tunlar bedor uxlamay mehr bilan alla-lar aytgan munis va mehribon onamsan!

Vatan. Mening baxt-u iqbolimni o'ylagan, qo'llari mehnatdan qavargan bag'rikeng otamsan!

Meni ko'rganda ko'zlari mehrdan yongan sho'x-shaddod opa-singlimsan!

Meni or-nomusim deb avaylagan, goho bilib-bilmay ko'nglini og'ritib qo'ysam, jilmayib-gina kechirgan tanti va mard og'amsan!

Ilk qadamimdan hayratlangan, quvongan, duol-ar qilib baxtimni, umrimni tilagan bobomsan!

Ilk so'zlarimdan zavq olgan "oppog'im", "enam" deb erkalagan momomsan!

Ko'zlarimni quvnatgan, menga kuch-quvvat ato etgan bog'-u rog'imsan, g'ururdan mag'rur ko'ksini kerib turgan tayanchim-tog'imsan.

Vatan. Tongda hech kimga aytmagan tush-larimni tinglagan irmoqlarim, barchaga birdek hayot baxshida qilgan daryomsan!

Vatan. Seni, senga bo'lgan mehr-muhabbatni so'z bilan ta'riflab, qalam bilan chizib bo'lmaydi.

Vatan shu qadar azizki, uni inson umr bo'yi e'zozlab sevadi. Unga bo'lgan mehr-muhabbat, sadoqatning o'lchovi bo'lmaydi. Bir kitobda o'qigan edim.

"Biz o'zimiz bilan tariqcha narsa olganimiz yo'q. Vatanni olib ketib bo'lmaydi. Agar Vatanni xurjun kabi olib yurish va tashlab ketish mumkin bo'lganda, u sariq chaqaga ham arzimasi".

Har bir davr ijodkorlari Vatan tuyg'usini, unga bo'lgan mehr-muhabbatni satrlarga tizaveradi, ammo uni hech kim me'yoriga yetkaza olmagan.

Ammo Vatanni sevish, ayniqsa, uni amalda namoyon qilish unchalik oson ish emas...

Buni xalqimizning asrlar davomida orzu-niyat qilib, intilib kelgani – yurt ozodligi, hurligi yo'lida o'z jonlarini baxshida etgan To'maris, Shiroq, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro jasoratida, "Vatan uchun" deya jangga kirgan qanchadan qancha mard, jasoratli o'g'lonlar timsolida ko'rishimiz mumkin.

Hech yodimdan chiqmaydi. Akamning nikoh to'yi edi. Kuyovjo'ralar bilan kelinning dugonalariga bir uyga joy qilishdi. Davrani qizitish uchun bir abjirrog'i qog'ozga savollar yozib, yigit-

qizlarga tarqatdi. Biz ham qiziqib eshikdan, dera-zadan mo'ralab turibmiz. Akamning Afg'oniston-da harbiy xizmatni o'tagan Eshdavlat ismli do'sti-ga "Eng aziz ne'mat nima?" degan savol tushdi.

Eshdavlat aka savolni baland ovozda o'qi-di-yu, birpas jim bo'lib qoldi. Nazarimda, bo'g'zi-ga nimadir tiqilganday bo'ldi. Davradagilar "non", "kitob", "do'stlik" so'zlarini aytib yordamlashgan bo'ldi. U kishi o'zini tutib oldi, ko'zlaridan oqa-yotgan yoshlarni ro'molchasi bilan artdi.

– Dunyoda eng aziz ne'mat, bu Vatandir, – dedi. Negadir bu so'zlar mening murg'ak qalbi-mda chuqur iz qoldirgan edi. Shunda anglaganim – tinch va obod Vatanda yashash ham, uni sevish ham baxt ekan.

Bir yili urush qatnashchilari bilan o'quvchilar uchrashuvi o'tkazdik. Uchrashuvga Afg'on urushi qatnashchisi Erkin Shoyimovni ham taklif qildik.

Faxriylar urushning dahshatli oqibatlarini, inson hayoti uchun tinchlikning ahamiyati haqida gapir-rib berishdi.

O'quvchilardan biri Erkin akaga savol berdi.

– Siz Vatanga qaytayotganingizda o'zingizni qanday his edingiz?

Rahmatli Erkin akaning ko'zlari yoshga to'lib dedi:

– Dunyoda Ollohning bizga atagan buyuk tuh-fasi bor. Buni har doim ham anglayvermaymiz.

Bu – Vatan.

U go'zal tabiati, osmono'par tog'lari, da-la-dashtlari, bepoyon qirlari, bebaho ma'danlari-dan tortib, oddiy tuproq ko'chalari, maysa-yu ti-kanlari bilan azizdir.

Bizga Vatanga qaytish buyurilganida quloqlari-mizga, samolyotdan tushganimizda esa ko'zla-rimizga ishonmadik. Bilasizlarmi, samolyotda kelgan barcha askarlar Vatan tuprog'ini o'pish, uni quchish uchun yerga yotib olgandik, tushgan joyimiz beton bo'lsa ham ahamiyati yo'q edi. Vatanga omon qaytmoq, uning bag'rida yashash qanchalik baxt bo'lsa, uning bag'rida o'lmoq ham shunday baxtdir. Buni ta'riflab bo'lmaydi, faqat-gina his qilish mumkin.

Tinchlikning naqadar ulug' ne'mat ekanli-gini urush yillarida bolaligi kechgan ota-bobola-rimiz hikoyalaridan ham anglab olganmiz. Shoir Yo'ldoshbek Kenja ta'riflaganidek:

Urush... Bu so'zni aytganda til muzlaydi,

Urush... Bu so'zning libosi qop-qora.

9-may – Xotira va qadrlash kuni eng yaqin qadr-donlarimizni yodga oldik. Xalq manfaati uchun mehnat qilgan, el-yurt hurmatiga sazovor, yurt ozodligi deya kurashlarda halok bo'lgan kishilar xotirlandi. Marhumlarni yod etish, tiriklarni shod

etish – bu kunning asosiy ma'nosini belgilaydi.

Vatan aziz, jasorat mangu.

Yillar o'taveradi, ammo xalq o'zining asl fidoyi farzandlarini unutmaydi. Ular qaysi kasb egalari bo'lishidan qat'i nazar, xoh o'qituvchi, xoh shi-fokor, xoh muhandis, yo olim, yoki Vatan sar-hadlarini qo'riqlayotgan posbonlarimiz bo'lsin. Ularning hayoti, jasorati bizga ibrat bo'lib xizmat qilaveradi. Farzandlarimiz qalbida Vatanga mu-habbat, sadoqat urug'ini ekishga fidoyilikka chor-layveradi.

Bugungi yosh avlod bobolarimiz jasorati, sado-qatidan o'rnak olib, ilm-fan cho'qqilarini egal-lashga, jahonga O'zbekiston atalmish o'lkaning dong'ini doston qilishga, eng rivojlangan mam-lakatlar qatoriga qo'shish va istiqbolini ko'rish uchun bor kuchini sarflaydi.

O'quvchilarning ijodiy daftarini varaqlay-man:

*Bu – haqiqat, qilmayman inkor,
Tomchi so'zim bo'lmas balki ko'l.
Vatan, senga muhabbatim bor,
Tanti dehqon hosilidek mo'l.*

(Sherali Eshbo'riyev)

Yoki:
*Vatan, seni nega sevmayin,
Sen – orim, g'ururim, qalbm qo'risan.
Nega dovrug' solmay dunyoga,
Sen – mehr, ham sehr, iymon nurisan.*

(Sevinch Kenjayeva)

Daftarda bitilgan satrlardan ayon — yoshlari-miz o'z ajdodlari bilan iftixor qilishi barobari-da, farzand bo'lib Vatanning sha'nini ko'targisi, ulug'lagisi keladi. Albatta, bunday sharafga eri-shish uchun harakat qilishlariga ishonaman.

Risolat JUMANAZAROVA

Qamashi

Marifat

TASIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi,
O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
O'zbekiston Ta'lim va fan xodimlari kasaba uyushmasi Respublika kengashi.

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan ro'yxatga olingan.
Indeks: 149, 150. V-4661. Tiraj 10256.
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:

qabulxonasi — (71) 233-50-55;
kotibiyat — (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi —
(71) 233-42-92 (faks), (71) 233-56-00.

"Ma'rifat" dan materiallarni ko'chirib bosish tahririyat ruxsati bilan amalga oshirilishi shart.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqiriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

MANZILIMIZ:

100083, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

Dizaynerlar: Malohat Toshova, Faxriddin Rahimov.
Navbatchi muharrir: Dilafroz Abdurajabova.
Navbatchi: Faxriddin Rahimov.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

"O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.
Korxonasi manzili: Toshkent shahri, Alisher Navoiy ko'chasi, 30-uy.

O'ZA yakuni — 21.30 Topshirildi — 22.40

1 2 3 4 5 6